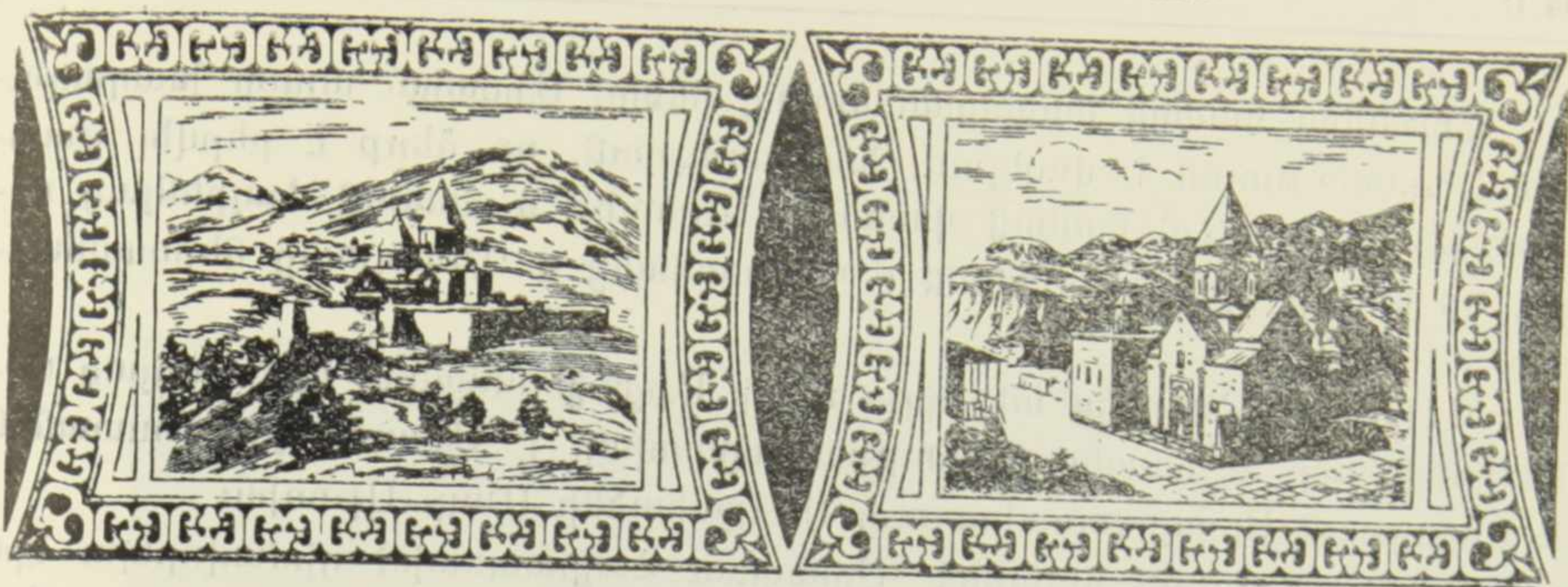

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

ՀՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԹԵՄ

ՄԱՅԻՍ 19

«Ես եկի զի զկեանս ունիցին, եւ առաւել եւս ունիցին»:
(ՀՈՎՀ. Ժ 10)

1995 թվականի մայիսի 19—22-ը, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահի և Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանի միացյալ հրավերով, Վեհափառ Հայրապետը, ուղեկցությամբ Մայր Աթոռիս միաբաններ «Էջմիածին» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Ս. Ասողիկ եպիսկոպոս Արիստակեսյանի, Միքայել ծայրագույն վարդապետ Աջապահյանի, Գրիգոր վարդապետ Զիֆթյանի և Վազգեն սարկավազ Գալստյանի, Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի, Կրոնից գործոց նախագահի պաշտոնակատար Լազար Սուջյանի, «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի գործադիր տնօրեն Մանուշակ Պետրոսյանի, Մայր Աթոռիս մամլո դիվանի տնօրեն Արգար Ափինյանի և լրատվական գործակալությունների թղթակիցների, այցելեց մաքատող և մարտնչող Հայոց արծվանիստ Արցախ աշխարհը:

Սուրբ Էջմիածնի Գահակալներից շատ քչերին է բախտ վիճակվել այցելել Արցախ աշխարհ, որի սրբություններն ու սքանչելիքները դարեր շարունակ բարեխոս և օգնական են եղել նրանց քաջ հովվության ու հայրապետական մականի ներքո սպրող, ստեղծագործող և այդ ստեղծագործությունը արյան հեղմամբ սրբացնող զավակների համար:

Պողոս առաքյալը պատգամում է. «Եղբայրներ՛ր, դուք կոչված եք ազատության. միայն թե ձեր ազատությունը սոսկ մարմնի օգտի համար չլինի, այլ սիրո՛վ ծառայեցեք միմյանց» (ԳԱՂ. Ե 13):

Յոթամյա դաժան նակատամարտից հետո, Արցախն այսօր խաղաղության երանությունն է վայելում, խաղաղություն, որ ձեռք է բերվել թափված թանկ արյամբ՝ հանուն փառացի Աստուծո և հանուն Հայրենյաց սիրո, որ նորովի վերարժարծումն է Վարդանանց և Ղևոնդյանց հերոսամարտի:

Վեհափառ Հայրապետի երթը դեպի Արցախ անցնում էր Սյունյաց աշխարհով՝ որը մշտապես ամրության պատվար է Արարատյան ոստանին և Սրբություն Սրբոց լուսակառույց Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռին:

Գորիս քաղաքի մուտքին Վեհափառ Հայրապետին դիմավորելու էին եկել Սյունյաց թեմի առաջնորդական տեղապահ Տ. Աբրահամ վարդապետ Մկրտչյանը, հոգևոր դասի, շրջանի պետական և գինվորական ներկայացուցիչների հետ: Կարճատև դադարից, նաև «Հայաստան» Հիմնադրամի կողմից շրջանում ծավալված աշխատանքներին ծանոթանալուց հետո, Վեհափառ Հայրապետը շարժվեց դեպի Արցախ:

Հայաստանի և Արցախի սահմանագծում՝ Աղավնագետ (Զաբուղ) գյուղում, Արցախի թեմի առաջնորդ Տ. Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը, հոգևոր դասը և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության վարչապետ Լ. Պետրոսյանը, բանակի հրամանատար գեներալ Ս. Բաբայանը և սլաշտոնատար այլ անձինք ավանդական աղ ու հացով և ժողովրդի բազմությամբ դիմավորեցին Վեհափառ Հայրապետին: Ցնծություն էր Արցախ աշխարհում, քանզի Հայոց Հովվապետի օրհնությունը եկավ կնքելու այս բազմաչարչար երկրի խաղաղությունը և հուսադրելու՝ ասելով. **«Եթե Աստված մեր կողմն է, ո՞վ է մեզ հակառակ» (ՀՌՈՄ. Ը 31):**

Արցախում Վեհափառ Հայրապետի այցելության առաջին հանգրվանը եղավ նախկին **Լաչին**, այժմ **Քաջաթաղ**, իսկ Վեհափառի բնութագրմամբ և որակավորմամբ՝ **Քաջաթաղ** քաղաքը, որը Ծուշիի հերոսական ազատագրումից հետո նույնպես խոնարհվեց Հայոց զենքի առջև և այսօր հայաշունչ ու հայաբարբառ շուրջ երեք հազար բնակչությամբ ոգու ամբողջ ջերմությամբ իր գիրկն առավ իր հոգևոր հորն ու խնամողին: Խայտացող մանուկները, պատերազմի դառնությունը թոթափած և ուրախության արցունքախառն ժրպիտով ծերերն ու երիտասարդները մեկ բան են ասում մեզ, որ Արցախը հաղթել է աշխարհին և ապրում է Տիրոջ հարության օրհնակով ու զորությամբ:

Քաջաթաղի հրապարակում ժողովրդի անունից Վեհափառ Հայրապետին ողջունեց քաղաքագլուխ Ալեքսան Հակոբյանը, ապա Վեհափառ Հայրապետն իր անդրանիկ պատգամը հղեց քաջաթաղցիներին, որոնց միջոցով՝ նաև մարտնչող Արցախի ողջ ժողովրդին.

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հարգարժան վարչապետ Արցախի մեր հայ Հանրապետության, նախարարներ, քաղաքապետներ, պետական անձնավորություններ և շատ սիրելի, թանկագին եղբայրներ և քույրեր,

Ես առաջին անգամն է, որ արևին նայում եմ ձեր աչքերի միջից: Ես արևը տեսել եմ 60 տարիներից ի վեր, երբ աշխարհ եմ եկել, բայց այսօրը արևը ուրիշ լույս ունի, ուրիշ համ ունի, ուրիշ ջերմություն ունի ինձ համար, որովհետև դուք չեք կարող երևակայել, թե ի՞նչ է նշանակում մի անձի համար գտնվել մի այնպիսի վայրում, որի անունն է լսել հազար անգամ, բայց այդ վայրը չի տեսել իր կյանքում: Եվ ահա, փառք Աստծու, տեսնում է ա-

Դիմապրում Սոփսակում

Վերստինա Բաբայան (Լաշին)

ռաջին անգամ այս առավոտ, շրջանի ազատագրման երրորդ տարեդարձի պայծառ օրը: Փառք եմ տալիս Աստծուն՝ մեր Երկնավոր Հորը, որ ինձ շնորհեց այս պատիվն ու երջանկությունը, որ ես տեսնեմ հայ ժողովրդի այն գավակներին, ովքեր շատ նեղության օրերի միջից անցան, մահվան հովիտից քաշեցին, ռմբակոծումների, կույր զինարձակումների, մահվան վտանգի, կյանքը կորցնելու սպառնալիքի տակ ապրեցին, և այսօր, ահավասիկ, Աստված լսեց իրենց իղձը և պարգևեց իրենց այս օրը, որ ցանկանում էին իրենք, և ցանկանում էր մեր ազգը և՛ Հայաստանում, և՛ Արցախում, և՛ արտասահմանում: Ես գալիս եմ այնպիսի երկրից, որտեղ օտար շատ մարդկանց հետ եմ հանդիպել, բայց շատ քիչ է պատահել, որ գտնվեմ մի քաղաքում, որի բոլոր բնակիչները առանց բացառության հայի արյուն ունեն, հայի անուն ունեն, հայի պատիվ ունեն, հայի պարտք ունեն և հայի ապագա ունեն:

Դուք այս երկիրը վերստին հայացրիք, այս հողը դարձավ հայաշունչ, հայաբարբառ, հայահոգի ձեր բոլորի ներկայությամբ, կապվածությամբ այս հողին: Ես շատ ավերակ տեսա այս քաղաքում, բայց հավատում եմ, և վաղ ձեզի, եթե իմ հավատքը ի դերն էլնի, որ եթե մի քանի տարի հետո գամ, ոչ մի ավերակ չեմ տեսնի ձեր քաղաքում, որովհետև մեր պատմությունը միշտ այսպես է եղել. մենք միշտ շինել ենք, մենք միշտ կառուցել ենք, թըշնամին է քանդել, բայց մենք վերաշինել ենք: Մի մեծ պատմաբան, բյուզանդական պատմությունը գրող մի հեղինակ, ասել է. «Եթե ուզեցեմ ես հայ ժողովրդի համար ասել, թե ինչ է այդ ժողովուրդը, պիտի ասեմ՝ կառուցողների՝ ազգ»: Այս երկիրը, քարը, հողը, ծառը, բույսը աշխարհում ուրիշ տեղ էլ կարող ենք գտնել, բայց որովհետև մենք սրանց մեջ մեր քրտինքն ենք խառնել, մեր տաղանդն ենք խառնել, մեր արյունն ենք թափել, ա՛յս հողը ուրիշ է մեզ համար: Մի բուռ հող վերցրեք այս տեղից և մեկ ուրիշն էլ՝ Եվրոպայից, Ամերիկայից, աշխարհի մի որևէ տեղից և տարեք մի լաբորատորիա, կասեն նույն հողն է: Բայց հողը մեզանով է տարբեր: Երբ մեր կյանքն ենք խառնում այդ հողին, այն մեր գոյությանը մասն է դառնում և անբաժան մասը: Ծի՛շտ է, 70 տարի բռնագրավեցին, բայց 70 տարին ի՞նչ կարծի մեր հազարամյա պատմության մեջ, երբ թշնամին եկել ու գնացել է, մենք է, որ մնացել ենք, և էլի պիտի տոկանք:

Սիրելի երեխեք, ես այսօր շատ-շատ ուրախ եմ, որ եկել եմ ձեզ մոտ: Որտեղից եմ եկել, գիտե՞ք՝ Սուրբ Էջմիածնից, որին Մայր Աթոռ ենք ասում: Այն մեր հոգևոր կենտրոնն է: Գիտե՞ք ինչու է կոչվում Էջմիածին, որովհետև Հիսուս Քրիստոս, որի անունով մենք խաչ ենք հանում, եկավ ոսկե ուռնակը ձեռքում, եկավ երկնքից, խփեց գետնին և ասաց. «Այստեղ պիտի շինեք իմ եկեղեցին», և դա եղավ Էջմիածինը՝ Միածին Որդին իջավ Հայաստան: Ես գալիս եմ 1700-ամյա նվիրական այդ կենտրոնից և ողջույն եմ բերել ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Հրավիրում եմ ձեզ, որ երբ Հայաստան գաք, այսինքն՝ ձեր երկիրը, վա՛յ որ Երևան գաք և Էջմիածին չգաք: Այդպես չի լինի, դա մեղք կլինի: Եթե գալու լինեք Երևան, անպայման եկեք Ս. Էջմիածին, այնտեղ, եկեղեցում, ես ձեզ կօրհնեմ, ձեր շնորհները կշատանան, մեր Հայրենիքը ավելի պայծառ կդառնա, դուք է՛լ ավելի ուժեղ կդառնաք:

Սիրելի եղբայրներ և քույրեր, մի խնդրանք ունեմ ձեզ. անցյալը մի ավաղեք, անցյալից մի դժգոհեք, ներկան է կարևորը, հողին կապվեցեք, հողից կյանք հանեցեք հայի պես: Եթե մի օդանավ անցնի ու տեսնի ձեր

մշակությունը, ասի առանց ճանաչելու՝ հայեր են ապրում այս երկրում, հայերն են, որ այս երկիրը շենացնում են:

Աստված օրհնի ձեզ բոլորիդ և Քաջաթաղը լինի բոլորիդ համար, ձեր նվիրական կյանքի կենտրոնը, որպեսզի երբ ես աշխարհում ուրիշ տեղ խոսեմ, ասեմ, «Քաջաթաղը հայության պատիվ բերող համայնք է»: Ապրեք բոլորդ էլ: Ամեն:

Քաջաթաղից շարասյունն ուղղվեց դեպի Արցախի սիրտը՝ Շուշի: Աստծու գործության հրաշքով ազատագրված Հայոց թագուհին, բազմած անտիկ բարձունքին, կարծես հսկում է իր եղբայրների և քույրերի անդորրը: Նա իր հրաշագեղ Կանաչ ժամով և Ամենափրկչյան Ղազանչեցոց եկեղեցիով դարձյալ Լուսավորիչ-Մեսրոպյան աղոթքն է բարբառում՝ ասելով. «Տեր եթե կամիս կարող ես գիս փրկել» և վստահ ենք, որ լսել է կամ դեռ պիտի լսի Տիրոջ մշտանորոգ պատասխանը, թե «Հաւատք քո կեցուցին զքեզ, մուտ յորախորին Տեառն քո»:

Մանուկների թոթովախոս լեզվով հնչած «Հրաշափառ», «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականների ուղեկցությամբ Վեհափառ Հայրապետը մուտք գործեց Կանաչ ժամ, որտեղ առաջնորդ սրբազանը բարի գալուստ մաղթեց Վեհափառին՝ ասելով, որ արցախցին Հայոց Հայրապետին է նվիրում աշխարհի ամենամեծ և ամենազորավոր զենքը՝ հայի աղոթքը: Կանաչ ժամի վերանորոգված սրբազան խորանի առջևից Վեհափառը հողորդեց իր ժողովրդին՝ ապրել որպես եկեղեցի, ապրել աղոթքով և Աստուծո վերանորոգող ու վերափոխող սիրով:

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգելի պարոն փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հարգելի ներկայացուցիչներ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և բարեկամներ, հաճատացյալներ և դուք, մանկունք եկեղեցվո,

Առաջին զգացումը, որ այստեղ բարձրանում է իմ սրտից դեպի Աստված, փառատրությունը, փառաբանությունը և գոհությունն է ի խորոց սրտի առ Աստված՝ հետևյալ բառերի մեջ խտացված. «Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ, յաղագս ամենայնի, Տեր, փառք Քեզ»: Իմ կյանքում երբեք չէի ակնկալում, որ Աստված ինձ պիտի շնորհի այս բացառիկ հոգեկան ցնծության և ներքին հոգեկան բավարարության առիթը: Ես մեծացա օտար երկրների ներքև, այս դպիրների, այս սարկավազների, այս հոգևորականների մեջ. որտեղի՞ց իմ մտքովս կանցներ, թե Աստծու տված օրերից մի օր. ես Իր շնորհին պիտի արժանի լինեմ և տեսնեմ Արցախ հայկական աշխարհը, և Շուշի պատմական քաղաքի այս եկեղեցում պիտի աղոթք վերառաքեմ Իրեն՝ Աստծուն, ձեր բոլորի ներկայությամբ: Կյանքը խորհուրդ է: Մեր պատմությունն էլ խորհրդավոր, խորհրդալից համազգային կյանք է: Օրեր կգան նեղության, օրեր կգան տառապանքի, օրեր կգան մահվան և օրեր կգան կյանքի և վերհարության:

Ես եկել եմ որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, որպեսզի ձեզ հետ դառնամ աղոթակից: Սրբազանն ասեց, որ դուք ինձ տալիս եք ամենից մեծ զենքը՝ աղոթքը: Ես ուզում եմ, որ մենք այդ զենքը գործածել գիտնանք՝ աչսինքն, աղոթքը դարձնենք մի այնպիսի ուժ, որ մեզ Աստծու հավիտենականության գաղափարի մեջ կենդանի պահի: Նա, ով կկտրվի Աստծուց, կդադարի մարդ լինելուց: Այդ պատճառով առաջին խոսքս առ Աստված

ողոված աղորթ է. ես շնորհակալ եմ, որ ձեր աղորթների մեջ հիշում եք ինձ և իմ ամբողջ սրտով ցանկանում եմ, որ այդ հոգևոր շունչը տարածվի ողջ Արցախ աշխարհի հայ ժողովրդի կյանքի մեջ: Երբ եկեղեցի մտա և լսեցի զիլ ձայնը մեր սիրալուրջ աղջիկների, ամբողջ հոգով ես ցնձացի և առ Աստված շնորհակալություն հայտնեցի ձեզ համար: Դուք նոր սերունդ եք, եկել եք եկեղեցի և մեր հայրերի շարականներն եք երգում, դարերը դարերին եք կապում, Աստծուն մարդկանց եք կապում, երկինքը երկրին եք կապում: Աստված օրհնի ձեզ և ձեր ծնողներին, սիրելի երեխաներ: Եվ լավ իմացեք, որ եկեղեցին այս քարը չէ, ջահը կամ մոմն ու աշտանակը չէ, եկեղեցին դո՛ւք եք: Եթե դուք աղորթեք, եկեղեցին լցնեք, շարականները ձեր ջրթներին ծաղկեցնեք, այն ժամանակ է, որ Աստված ներկա կլինի ձեր մեջ: Եկեղեցին Աստծու և մարդու հանդիպումն է և այդ հանդիպումից են ծնունդ առնում այս բոլոր քարերը:

Քիչ առաջ աչքերիս դիպավ Ղազանչեցոց եկեղեցին՝ Ամենափրկիչը, իր հսկայական՝ դեպի վեր պացող գմբեթով: Դա հավատքի վկայությունն է: Եթե հավատքը չլիներ, եթե բուն եկեղեցին մեր հոգիներում չլիներ, ոչ մի եկեղեցի չէր կառուցվի: Քարը մարդու ծնունդն է, քարի վրա դրված կնիքը մարդու կնիքն է: Եթե հավատք ունես, քարը քո հավատքի թարգմանը և խոսնակը կլինի: Հետևաբար, իմ առաջին խոսքն է ձեզ. կենդանի պահեցեք, արթուն պահեցեք հավատքը: Այն մեր հայրերի թողոնը չէ միայն, մեր հայրերի կտակը չէ, Աստծու տված կյանքն է, որ մենք այսօր պետք է ապրենք:

Եկեղեցին կենդանի հաստատություն է դառնալու, նա չպետք է մնա դարուց-դարուց հիշատակ...: Ես երիտասարդներին կոչ եմ անում, որ իրենք կիրակի օրեր, տոնական օրեր գան այս եկեղեցին, ծաղկեցնեն իրենց ներկայությամբ և առ Աստված իրենց հաղորդությամբ: Առաջին խոսքըս փակում եմ՝ ասելով. «Ո՛վ Տէր երկնի և երկրի, նորոգեա զհաւատ ի ժողովուրդս մեր, որ յԱրցախ յաշխարհն: Օրհնեա Տէր զառաջնորդ սրբազանն, զհոգևորական դասն և զպետական իշխանութիւնն Արցախայ աշխարհի և Հանրապետութեանն Հայոց և զհաւատացեալ, զհաւատարիմ և զարիասիրտ ժողովուրդս Քո ընդ հովանեաւ սուրբ և պատուական խաչիդ Քով ի խաղաղութեան: Փրկեա Տէր յերևելի և յաներևոյթ թշնամոյն: Արժանաւորեա զոհութեամբ փառաւորել զՔեզ, այժմ և միշտ և յաիտեանս յաիտենից: Ամէն»:

Կանաչ ժամի դիմաց վեր է խոյանում Արցախ աշխարհի հրաշալիքներից մեկը՝ հռչակավոր Ղազանչեցոց եկեղեցին, որ հավատքի ներշնչման աղբյուր է եղել և է՝ սերունդների համար: Ոչ միայն հավատքի աղբյուր, այլև ինքն իսկ կենդանի հավատքն է Արցախցի հայի, քարերի վերածված սիրտ, հույսի և ազատության թանձրացումն է այն՝ հայի հոգուց աղբյուրացած: Տանարում կատարված աղոթքից հետո, Վեհափառ Հայրապետն իր Հայրապետական խոսքն ուղղեց բակում հավաքված շուրջ երկու հազարի հասնող ժողովրդին.

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոսյան, հարգարժան պետական ներկայացուցիչներ, հոգևոր եղբայրներ և հայրենակից, արյունակից, հավատակից եղբայրներ և բույրեր,

Դուք չեք կարող պատկերացնել, թե հոգեկան ի՞նչ մեծ ապրում է ինձ համար դրսից, աշխարհագրականորեն եմ ասում, դրսից եկող մի հոգևորականի համար և Ամենայն Հայոց նորընտիր Հայրապետի համար, գալ և Շուշին տեսնել Արցախի աշխարհում, այս բաց երկնքի ներքև, այս հոգեդինացյալ հողի վրա: Չմոռանաք այս բառերը. հոգեդինացյալ հող, որովհետև այս հողը մեզ համար սովորական հող չէ, այլ մեր սեփական քրտինքով թրծած, մեր արյունով ոռոգված, կյա՛նք տվող հող է, սուրբ հող է, նվիրական հող է: Եվ այսօր ձեր բոլորի առջև, որպես Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, ես խոնարհվում եմ մեր սրբերի, մեր հերոսների առաջ՝ ասելով. փառք Քեզ, Տեր, փառք Քեզ, որ ինձ այսպիսի՝ ժողովրդի ծառան դարձրեցիր: Ես հետևել եմ ձեր պատմությանը ոչ թե հեռավոր անցյալի այլ նաև ներկա ժամանակների ամենադժվարին օրերի, ձեր տազնապի, տառապանքի ու գոյամարտի հերոսական պատմությանը:

Ես շնորհակալություն եմ հայտնում նախ ձեր առաջնորդ սրբազանին, որ հրավիրեց ինձ ձեր բոլորի անունով, երբ մեկ և կես ամիսներ առաջ կոչված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության պաշտոնին Աստծու կամքով և ժողովրդի բնորոշյամբ, ես այս հաղորդությունն եմ ունենում ձեզ հետ և ձեզանով եմ զորանում, որովհետև Աստծու սերը, Աստծու հավատքը մարդկանց միջից է արտահայտվում: Եթե ձեզանից որևէ մեկը ասի, որ ինքն Աստծուն սիրում է, Աստծուն, ում չի կարող տեսնել և, սակայն, չի սիրում իր եղբորը, ում տեսնում է, Ավետարանն ասում է, որ այդ մարդը սո՛ւտ է խոսում: Աստծու սերը արտահայտվում է մարդկանց հանդեպ ցույց տրված սիրո միջից: Այսօր ձեր սերը հանդեպ եկեղեցու ինձ գորացնում է և ես փառք եմ տալիս Աստծուն, որ այսպիսի հավատարիմ, հավատացյալ և հերոսական ժողովրդի զավակ եմ եղել և նրան ծառայելու եմ կոչվել:

Երկրորդ. ես տեսնում եմ, որ մեր ժողովրդի մեջ արցախցի հայը, շուշեցի հայը այնևս Արցախի աշխարհագրական սահմաններով սահմանափակվող ժողովուրդ չէ: Ես արցախցի եմ, ամբողջ հայ ժողովուրդը արցախցի է. երբ այսպես հավատարմորեն հայության անունն ու պատիվը բարձր կպահեք այս հողի վրա: Ձեր պատմությունը մոտից ճանաչած լինելով պիտի ասեմ. ես, որ գալիս եմ Լիբանանից, այցելել եմ շատ երկրներ, 43 տարիներ որպես հոգևորական ծառայել եմ արտասահմանի հայ ժողովրդին, եղել եմ Ծայրագույն Արևելքում, Ավստրալիայում, Նոր Զելանդիայում, Հնդկաստանում, Հարավային Ամերիկայում, Եվրոպայում, Միջին Արևելքի երկրներում, ասում եմ ձեզ բոլոր հայերի անունով, բոլորն էլ արցախցի են, երբ Արցախի հարցը արդարության, խաղաղության և մարդկային իրավունքի հարց է: Բնականորեն, երբ հարկը պահանջեց և տակավին պահանջում է, ձեր սքանչելի երիտասարդներին տալիս եք վասն պաշտպանության ազգային կյանքի և մեր Հայրենիքի սուրբ հողին: Ես ուրիշ տեղ ասել եմ, միջազգային հրապարակներում ասել եմ, որ հայը ոչ ոքի չի սպանել սպանելու համար: Հայը միայն ինքն իրեն է պաշտպանել: Ա՛յս է մեր պատմության դասը:

Մենք ո՞ր ազգից ենք ուզել կողոպտել նրանց հայրենիքը, բայց չենք թողնի ուրիշներն էլ մեր Հայրենիքը կողոպտեն: Դա մեր իրավունքն է: Սա պատերազմ չի, սա ինքնագոյության պայքար է: Այդ կյանքը մեզ Աստված է տվել և մենք մեր կյանքը միայն Աստծուն կտանք: Հետևաբար, այսօր ձեր բոլորի առաջ և այս երկնքի ներքև հարգանք եմ ընծայում այն բոլոր ազատամարտիկներին, այն բոլոր քաջ, արի հոգով զինված աղաներին ու աղջիկներին, ովքեր մի օր ինձ և ձեզ պես ապրում էին, շնչում էին, աշխատում

Վեհափառ Հայրապետը օրհնում է նորածին մանկանը: Քառաթաղ (Լաչին)

Էին, ուրախանում էին, կյանքը վայելում էին, բայց երբ Հայրենիքի պարտքը կանչեց նրանց, գնացին և իրենց գերագույնը տվեցին՝ իրենց կյանքը: Հարգանք բոլոր նահատակներին, առանց որոնց մենք այսօր ժպիտ չէինք կարող ունենալ մեր դեմքերի վրա: Նրանց հիշատակը երբեք պիտի չմոռանանք, նրանք գերեզմանված անձեր չեն, նրանց գերեզմանը մեր սրտերն են, մեր հոգիներն են, որովհետև ես գիտեմ, թե ինչ է նշանակում և դուք էլ գիտեք, թե ինչ է կյանքը: Ամենից թանկ բանն է: Երբ որ մարդ իր կյանքն է տալիս, նշանակում է, որ կյանքից վեր՝ Աստծուն, ազատության Հայրենիքին է տվել այն: Եվ Աստված կրկնումի և ձեզ համար ուժի կվերածի այնպիսի մահերը, ինչպիսին են սուրբերի և նահատակների մահերը:

Սիրելիներ, մեր Եկեղեցին միշտ եղել է քարոզիչը խաղաղության, հետևելով մեր Տիրոջ՝ Հիսուսի Քրիստոսի այն պատգամին, որ ասում է. «Խաղաղություն գիտե՛ս տամ ձեզ»: Հիսուս, որ երկնքից երկիր իջավ, Բեթղեհեմի մեջ ծնվեց և Իր Ծննդյան օրը երկնքում հրեշտակները երգեցին. «Փառք ի քարձունս Աստուծոյ և չերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»: Եկեղեցին, որպես Քրիստոսի շարունակվող մարմինը տիեզերքում, քարոզել է և քարոզում է խաղաղությունը՝ արդարության հետ միասին: Մենք այսօր էլ ասում ենք, այս հողի վրա ենք ասում, ինչպես մեր գահակալության օրը, ապրիլի 9-ին, Էջմիածնի Մայր տաճարի խորանի վրա ասեցինք, այդ նվիրականագույն պահին մեր կյանքում, մենք Արցախը չմոռացանք և ասեցինք, որ մենք պիտի շարունակենք մեր երջանկահիշատակ նախորդի՝ Վազգեն Ա Վեհափառի ուղեգիծը, որ մեր էլ ուղեգիծն էր իր ողջությանը, երբ մենք Կաթողիկոսն էինք Մեծի Տանն Կիլիկիո Աթոռին: Մենք երկուսով միշտ նույն գաղափարն ենք տարածել, այն է՝ բանակցության, խորհրդակցության միջոցով լուծենք մեր տարակարծությունները և ոչ թե պատերազմով:

Մենք չենք ուզում, որ պատերազմով որևէ մեկը մեռնի: Մեր գերագույն գաղափարն է, որ մարդիկ իրար հարգեն, մարդոց իրավունքները ճանաչեն: Մենք ուրիշ ոչինչ չենք ուզում: Այս հողը մերն է, մեր հայրերի գերեզմաններն են այս հողում: Հազարներով հուշարձանները վկայում են, ինչպես այս եկեղեցին, ինչպես քիչ առաջ տեսա մյուս եկեղեցին և Սուրբ Հովհաննես Մկրտիչը՝ Գանձասարը, Դադի վանքը, Ամարասը, ո՞ր մեկն ասեմ: Մենք ոչ ոքի դեմ չենք, ոչ ոքից վրեժ չենք ուզում, միայն ուզում ենք ապրել Աստծու համար, մեր հիշատակը երկարենք վասն մարդկության, վասն քաղաքակրթության և վասն երջանկության: Ես այսօր ի խորոց սրտի շնորհավորում եմ ձեզ՝ ապրողներիդ: Բանաստեղծն ասել է. «Ողբամ մեռելոց» և հետո ասել է «Կոչեմ ապրողաց»: Քիչ առաջ հարգանք ընծայեցի նրանց, ովքեր իրենց կյանքը տվեցին մեր Հայրենիքի համար, իսկ այժմ ձեզ եմ կոչում Պարույր Սևակի անունով բառերով: Սիրելիներ, դուք կյանքը ունեք, ձեր առջև, արժեքներ այդ կյանքը, մի՛ վատնեք կյանքը: Հողին կապվեցեք, ձեր առջև, արժեքներ այդ կյանքը, որ լինեն մարդ, որ լինեն հայ այս երեխաների կրթությունը ապահովեցեք, որ լինեն մարդ, որ լինեն հայ Աստծու զգացումը իրենց հոգիների մեջ և ազգի պատիվը իրենց կրծքերի տակ: Այդ թող լինի ձեր փառքը:

Ի՞նչ եմ ժառանգել ես հորիցս. ոսկի՞, ո՛չ, ոսկուց առավել՝ նրա հոգին, ազգի համար ապրող հոգին: Իմ մեծ մորիցս եմ ժառանգել եկեղեցու սերը, դրահանից ավելի ի՞նչ կա թանկագին: Աստված տվել է ձեզ Արցախի այս սքանչելի գեղատեսիլ, բարեբեր, կանաչավետ աշխարհը: Եկեք այն արժեքները, որ կյանքով: Ձեր հերոսները, ովքեր ընկան պարտականության գետնի վրա, ովքեր իրենց կյանքը տվեցին իրենց արյունը ընծայելով, ես ձեզ խրնդ-

րում եմ, ձեր մյուս հեղուկը տվեք՝ քրտինքը, ձեր հավատը, նվիրումը, կարգապահությունը, գիտակցությունը, ազգային արժանապատվությունը, ձեր քրիստոնեական հավատքը: Ա՛յս է, որ պահանջվում է ձեզանից: Ես գիտեմ, որ մենք այստեղ ենք հավաքվել, բայց այնտեղ, սահմանի բոլոր պատնեշների վրա, մեր երիտասարդները պաշտպանում են մեզ: Եվ երբ որ հարկը լինի, մենք մեր արյունն էլ կտանք և տվեցինք, բայց երբ որ պարտականությունը կանչի, մենք հայրենիքը պետք է շինենք, ոչ թե միայն պահենք: Պահե՛նք, այո՛, բայց պահենք շինելու համար, ստեղծելու համար, բարգավաճության տանելու համար: Հետևաբար, ես այսօր եկել եմ ձեզ աշխատանքի հրավիրելու, որպեսզի աշխարհին մի անգամ ևս փաստենք, որ մենք հողից կյանք կհանենք և ոչ թե կյանքը հողին կխառնենք: Մենք մարդ չենք սպաներ, մենք մեր հողը կպահենք ու կծաղկեցնենք և կապրենք Աստծու և մարդկության համար:

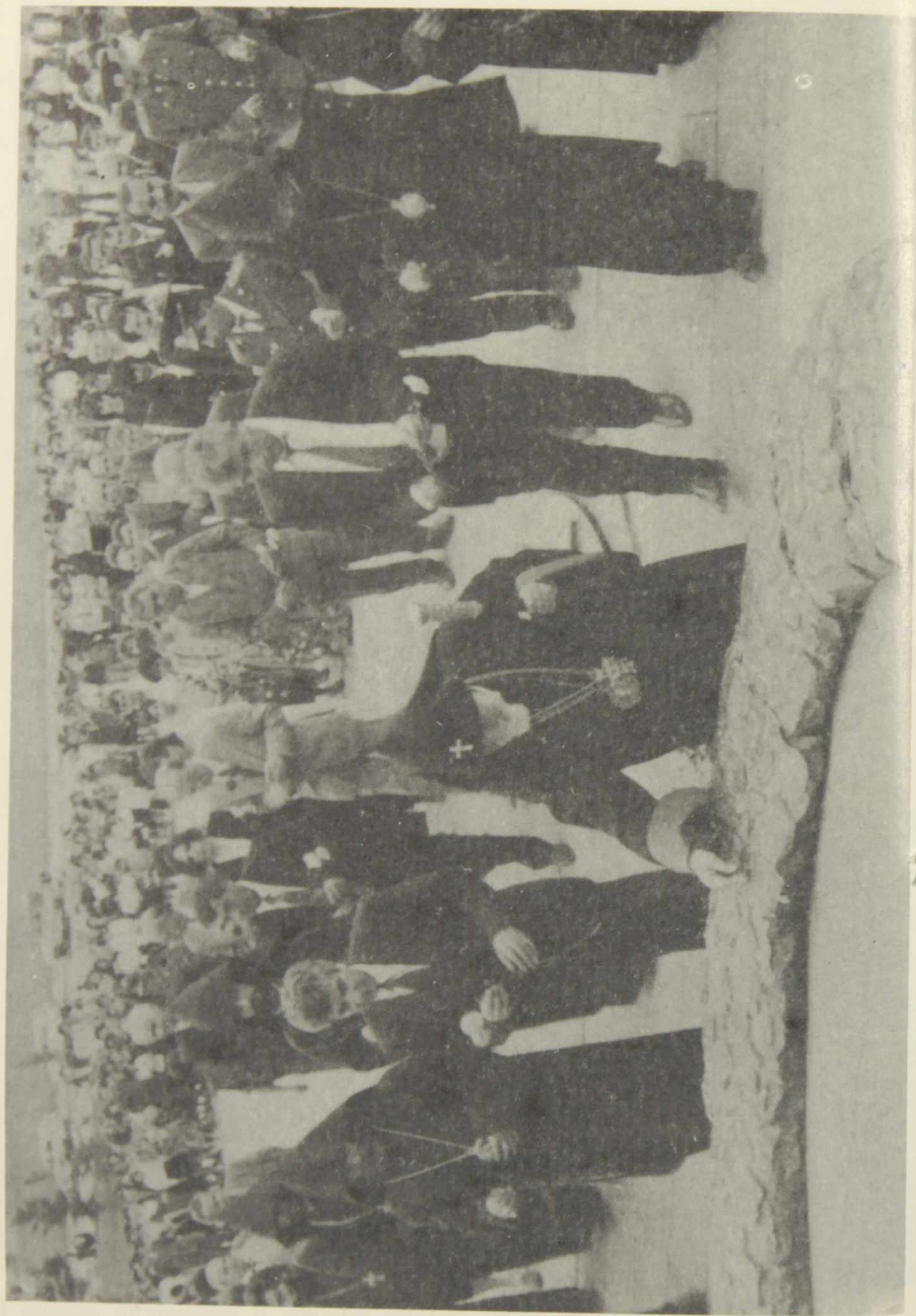
Իմ խոսքը այս հողի վրա ես փակում եմ այսօր՝ խոր գնահատանք հայտնելով այն հոգևոր աշխատանքին, որ մեր Արցախի թեմի հոգևորական դասը ընծայում է մեր ժողովրդին: Սրբազան, Աստված Ձեզ գորացնի և մրնաք միշտ այսպես պարտականության գերագույն աստիճանի գիտակցության վրա ի սեր այս փառավոր ժողովրդի:

Երկրորդ. փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի միջոցով ես ուզում եմ իմ հարգանքը և գնահատանքը հայտնել Հայաստանի Հանրապետության ողջ պետական կազմին՝ վսեմաշուք Նախագահից սկսյալ մինչև ամենեկն խոնարհ սպասավորը: Ես գնահատում եմ, որ նա ինքն անձամբ ընկերացավ ինձ՝ ասելու համար ձեզ, որ պետությունը Եկեղեցու կողքին է կանգնած, իսկ Եկեղեցին հոգևոր մշակության է նվիրված մեր ժողովրդի և Հայրենիքի վերաշինության նվիրական առաքելության մեջ: Ես ողջունում եմ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահին՝ պարոն Ռոբերտ Բոչարյանին, և վարչապետի՝ Արմենակ Պետրոսյանի անձի միջից ես հայտնում եմ իմ խոր գնահատանքը այն հավատարիմ ծառայությանը, որ պետությունը տանում է ամենադժվարին պայմանների ներքև: Ես էլ պատասխանատվություն ունեմ, շատ ծանր է մեր գործը, Հայրենիք կերտելը դյուրին չէ, Եկեղեցին վերածաղկեցնելը դյուրին չէ: Եղե՛ք ձեր պետության հետ: Եթե դուք ձեր ուժերը համադրեք և համակարգեք, հրաշքներ կգործեք: Միասնությունն է մեր ուժի աղբյուրը: Այստեղ պիտի մեջբերեմ մի սքանչելի վկայություն՝ ԺԸ դարի մեր պատրիարքներից մեկի՝ Հակոբ Նալչանի կողմից գրված. «Փոքրերը կմեծանան միաբանությամբ, մեծերը կփոքրանան անմիաբանությամբ»:

Այսօր ողջ հայության համար, լինի Հայաստանում, Արցախում, լինի արտասահմանում, միության հրահանգն է, որ Աստծուց գալիս է յուրաքանչյուրիս: Միատեղման, համադրության, միասնության կոչն է, որ անում եմ ձեզ բոլորիդ: Երկրորդական, երրորդական հաշիվներից վեր մնանք, իբրև մեկ ազգ մտածենք, մեկ Եկեղեցի մտածենք և մեկ պետություն մտածենք: Այս է, որ ես բերում եմ ձեզ իբրև իմ արտի խոսքը այսօր, երբ առաջին անգամ իմ շրթներն եմ բացում դեպի երկինք և դեպի մեր ժողովուրդը՝ Արցախի հողի վրա: Հողը բռնեք, եղբայրներ և քույրեր, դառնա ոսկի: Ոսկին հոգևոր իմաստով ըմբռնենք և ոչ թե սոսկ նյութական իմաստով: Թող Աստծու շնորհքը, սերը և հավատքը դառնան հացի և ջրի պես ուժ տվող ձեր կյանքում, ամբողջ Արցախի տարածքի վրա, հերոսական Շուշիից, պատմական Շուշիից, մշակույթի կենտրոն եղած Շուշիից մինչև բոլոր գյուղերը: Այսօր, 60-ամյա կյանքումս առաջին անգամ լինելով, երբ ներս մտա Արցախ, նախկին Լաչինից

Վեհապառ Հայրապետի օրհնում և Երեւանի քաղաքի

Մեծահասակներ. ծաղիկներ գրկվածների հուշարձանին

անցաւ երբ այնտեղ մեր երեխաների երգերը լսեցի, պարերը տեսա, սիրտըս լցվեց հոգեկան ապրումներով և աւազի՝ Տեր, փառք Քեզ, որ վերստին հայ կյանքն ես վերադարձնում այնտեղ, որտեղ ուրիշներ ուզեցին այդ կյանքը խափանել և հողը մեզնից պոկել: Զթողեցինք, Աստված չթողեց: Դուք էլ Աստծու հետ գործակցեցիք և ահա վասիկ ունեցանք այս հողը, պահե՛նք այս հողը, ծաղկեցնե՛նք այս հողը վասն փառացն Աստուծո, վասն շինության ազգիս Հայոց և վասն պայծառության Հայաստանյայց եկեղեցւո, հավիտյանս հավիտենից: Ամեն»:

Շուշիից շարասյունն ուղղվեց դեպի Արցախի Հանրապետության մայրաքաղաք Ստեփանակերտ: Քաղաքի ժողովուրդը արդեն դուրս է եկել նկուղներից, որտեղ տարիներ շարունակ սաղմոս ու աղոթք էր քաղում և հոգուքնար շարականներով «նոր երգ էր երգում»՝ Աստծու փառքի հոչակման և Հայոց գենքի հաղթանակի պայծառ երազով լցված: Ստեփանակերտում Վեհափառ Հայրապետը Համաշխարհային պատերազմի և Արցախյան գոյամարտի զոհերի հիշատակին կանգնեցված հուշահամալիրի մոտ հուսադրեց և խրախուսեց իր հավատավոր ժողովրդին, նաև աղոթք վերառաքելով երկինք բոլոր այն հոգիների համար, ովքեր ուրիշների կենաց համար չխնայեցին իրենց կյանքը՝ դառնալով թթխո՛ր Հայոց հսկայածավալ խմորի մեջ:

«Սիրելի բնակիչներ Ստեփանակերտի,
Տակավին օրը չլրացավ այն վայրկյանին, երբ ես կյանքումս առաջին անգամ ոտք դրեցի Արցախի սրբացալ, նվիրականացալ հողի վրա: Այս առավոտ էր, որ իմ դողդոջ ոտքերը ալսափսի սրբավայր հողի վրա կոխելու համար մուտք գործեցին Արցախ: Այժմ Արցախի մայրաքաղաքն եմ մտնելու և խոր շնորհակալության զգացումով ողջունում եմ ձեզ և գնահատանք հայտնում այն մտածումի համար, որ ձեր պետական իշխանությունները առաջարկեցին ինձ այստեղ կանգ առնել՝ ողջերին, ապրողներին իմ խոսքը ասելուց առաջ, իմ զգացումները և մտածումները ձեզ հետ կիսելուց առաջ: Հարգանք ընծայենք նրանց, ովքեր մեզ նման ապրում էին, բայց այժմ չկան երկրի վրա: Մենք հավատում ենք, քրիստոնեական հավատքի հարազատ գործությամբ ենք հավատում, որ նրանք հիմա երկնքից դիտում են մեզ: Ես այդ զգացումով եմ կանգնած ձեր դիմաց, որպես նորընտիր Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, և ասում եմ ի խորոց սրտի. Փառք նրանց, ովքեր փառք համարեցին իրենց կյանքը ընծայելու, որպեսզի Հայրենիքի կյանքը չկորսվի: Նրանք իրենց անձնական, անհատական կյանքը տվեցին, որպեսզի մեր հավաքական կյանքը, համայնական գոյությունը չվերանա աշխարհից:

Ես խոնարհվում եմ բոլորի առաջ, այն քաջամարտիկների, ովքեր իրենց տները թողեցին, իրենց ծնողներին թողեցին, իրենց կանանց ու զավակներին թողեցին, գնացին և պաշտպանեցին Արցախը՝ Հայրենիքը, նաև նրանց՝ ովքեր Սումգայիթում և այլուր զոհ գնացին թշնամու վայրագության, վասն հայրենյաց և վասն ազգիս Հայոց: Մի մեծ պատմաբան ասել է. «Հռոմի կայսրությունը, որ ավելի քան 600 տարիներ ամբողջ աշխարհին իշխեց, հանկարծ կործանվեց, որովհետև հռոմայեցին իր մեռելներին մոռալեց, հաճարձ կործանվեց, որովհետև հռոմայեցին իր նահատակներին ցավ»:

Երբ մեկը իր մեռելներին, իր ննջեցյալներին, իր նահատակներին կմոռանա, իր արմատներից կկտրվի: Այդ պատճառով անցյալը կդառնա անհիշատակ գոյություն, մինչդեռ անցյալը մեզ համար հոգեկան ուժ է: Հար-

գանք նրանց և Աստված թող երկնքի մեջ նրանց հոգիները Իր երանական խաղաղության մեջ ընդունի:

Իմ երկրորդ խոսքը ուղղում եմ ձեզ՝ ապրողներին: Այսօր երրորդ հանդիպումն է Արցախի ժողովրդին. առաջինը եղավ Լաչինում, որը հիմա նոր անուն ունի՝ Քաշաթաղ: Քաշաթաղ անունը ես չեմ սիրում՝ Քաշաթաղ ասենք: Այնտեղ ես կերպարանափոխություն տեսա «ի խաւարէ ի լոյս, յանգիտութենէ ի գիտութիւն, ի մահուանէ ի կեանս»: Այդ կերպարանափոխությունը տեսա: Երկրորդ՝ ձեր վերի թաղեցիներին հանդիպեցի՝ Շուշիի մեր ժողովրդին: Իսկ այժմ ձեզ ասում եմ, որ հանգիստ ապրեք, որովհետև վերը եղբայրներ ունեք և ոչ թշնամիներ: Հանգիստ ապրեք Ստեփանակերտում, կերտողական գործի նվիրվեցեք, շինարարական գործի լծվեցեք, որովհետև եթե ոգում եք այս ննջեցյալների հիշատակը անմահացնել, խոսքով և զգացումով չպիտի բավարարվեք, այլ պիտի գործով այս երկիրը շենացնենք, որպեսզի նրանք երկնքից մեզ ասեն. մենք իզուր տեղ չմեռանք, մեր հողը այսօր մեր եղբայրներն ու քույրերը ծաղկեցնում են հայի պես:

Որքան ուրախացա այս երեք վայրերի մեջ, տեսնելով այսքան երեխաներ, մատղաշ սերունդի, նոր սերունդի ծիլեր մեր ազգի կյանքի մեջ, և ասում եմ, երեխաներ, ձեզ շատ եմ սիրում: Գիտե՞ք ինչու եմ սիրում, որովհետև ես էլ ժամանակին ձեզ պես եմ եղել, հիմա չեմ կարող լինել: Ուզում եմ ձեզ պես լինել, բայց չեմ կարող: Դուք պիտի իմանաք, որ մեր Տերը՝ Հիսուս Քրիստոս, շատ էր սիրում երեխաներին. Մի օր ի՞նչ պատահեց, գիտե՞ք: Երբ երեխաները գնում էին Նրա մոտ, առաքյալները արգելում էին: Ասաց՝ «Թողե՛ք, որ նրանք ինձ մոտ գան, որովհետև նրանցն է արքայությունը»: Եվ դուք էլ այդ սիրույն կարծանանաք, եթե հաջող և լավ լինեք դպրոցի մեջ, ընտանիքի մեջ և այն ատեն կտեսնեք, թե ձեր ծնողները որքան երջանիկ կլինեն, իսկ նահատակները երկնքից կօրհնեն ձեզ՝ իբրև Աստծու օրհնության ճառագայթները ձեզ վրա: Ամեն»:

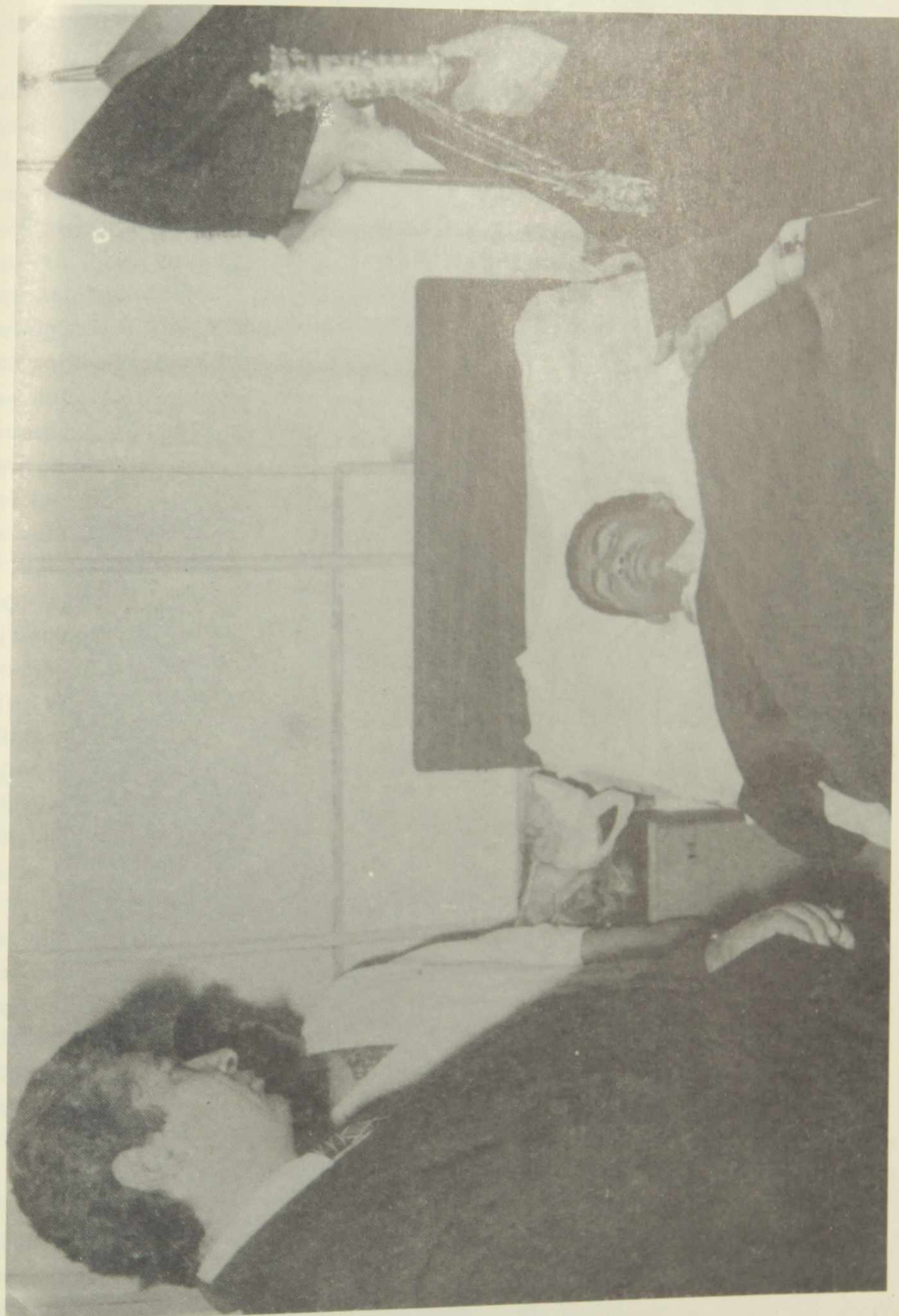
Ուշ երեկոյան Վեհափառ իջևանեց ԼՂՀ ընդունելությունների տանը, որ և Ամենայն Հայոց Հայրապետին աջահամբույրի և բարի գալուստ մաղթելու եկավ ԼՂՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը, ում հետ հանդիպմամբ և գործնական գրույցով ավարտվեց Արցախի այցելության առաջին օրը:

ՄԱՅԻՍ 20

«Եղբայրներ՛ր, զմիմեանս բեռն բարձեք,
եւ այնպէս կատարեցէք զօրէնսն Քրիստոսի»:
(ԳԱՂԱՏ. 2 2)

Առավոտը Արցախում բացվեց Խոջալուի ուսումնական գունդ այցելությանը, որտեղ Վեհափառ Հայրապետը օրհնեց Հայրենիքի պաշտպանության գործին լծված հայ երիտասարդներին՝ մաղթելով, որ Աստված Իր ամենալուր Աջով զորավիգ լինի նրանց այս խիզախումի մեջ:

«Սիրելի զինվորներ, զինվորագրյալ մանկունք Արցախի մեր հայ ժողովրդի,

Վեհափառ Հայրապետ Էր Գազիկ Հարությունյանը ԼՂՀ կենտրոնական գինվորական հոսպիտալում

Վեհապառ Հայրամբեի օրհնության խոսքը հոգալուի գործմասի մարտիկներին

Այս առավոտը իմ կյանքում պիտի մնա մի անմոռանալի առավոտ: Իմ առաջին առավոտը Արցախում սկսում եմ ձեր տեսքը և այս ամբողջության տեսարանը իմ աչքերում պահելով: Դիտում եմ էս լեռները, ամբողջ օրը լինելու եմ Արցախում և այդ ընթացքում ձեր տեսքը, ձեր երևույթը, ձեր շարքերը այսպես իմ մտքիցս պիտի երբեք դուրս չգան:

Իմ ամբողջ կյանքի ընթացքում առաջին անգամն է, որ այսպիսի սովորաբար իմ հայ գունդի եմ հանդիպում, որը տակավին նոր կյանքին, գիտակցական կյանքին բացվող երիտասարդ սերունդից է բաղկացած, նրանցից, ովքեր պատրաստվում են այն մեծ գործին, նվիրական ու հայրենապաշտպան գործին, որ աշխարհումս եղող բոլոր գործերի ազնվագույններից մեկն է: Այսօր էս շնորհակալություն եմ հայտնում Արցախի Հանրապետության նախագահին, վարչապետին, մեր բանակի ընդհանուր հրամանատարին և բոլոր պատասխանատուներին, որ ինձ տվեցին այս մեծ կարելիությունը, եզակի պահը, որ էս լինեմ ձեզ հետ, աղոթք անեմ ձեզ հետ և ձեզ համար: Դուք գիտեք անշուշտ, որ էս գալիս եմ ամբողջ հայության, աշխարհի չորս կողմերը ցիրուցանված հայ ժողովրդի հոգևոր կենտրոն և մեր սրտում Սրբություն Սրբությանց ճանաչվող Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Ահավասիկ, մեկ և կես ամիս է, երբ Աստծու կամքով և մեր ժողովրդի ներկայացուցիչների ընտրությամբ էս կոչվեցի հոգևոր զինվորության՝ այս կարևորագույն և բարձրագույն պաշտոնին:

Հոգևոր զինվորություն բառակապակցությունը հատուկ կերպով ընտրեցի: Ահավասիկ, Արցախի թեմի առաջնորդը, տեսնում էք նաև եպիսկոպոս, վարդապետ, քահանա և սարկավագ հոգևորականներ՝ մենք էլ մեզ ըմբռնում ու դավանում ենք որպես Աստծու զինվորները, Եկեղեցու զինվորները, մենք էլ ձեզ նման համագգեստ ունենք և մենք էլ թողել ենք մեր անհատական գոյությունը ու դարձել ընդհանրական գոյության փոքրիկ մասնիկ: Նա, որ զինվոր կդառնա, պետական սպասավոր կդառնա ղեկավարի բարձրագույն աստիճանից մինչև ամենից խոնարհ աստիճանը, նա այլևս ինքն իր մասին չի մտածում, այլ այն գաղափարի, այն նպատակի, այն առաքելության, որի համար հագել է այդ տարազը:

Եվրոպական մի երկրի համալսարաններից մեկում մի ուսանող ուրիշ մի ուսանողի համագգեստից պոկել է այն նշանը, որ նրա ընդհանրական ծառայության նշանն է եղել: Նա հարձակվել է արարքը կատարողի վրա և պատժել է նրան՝ ասելով, որ դու չես կարող իմ պատիվը ոտնակոխ անել: Այնուհետև, երբ ղեկավարը կանչել է նրանց և ամեն ոք ասել է, այս մեկը մյուսին խփեց, տնօրենն ասել է. խփողն է իրավունք ունեցողը և ոչ խփվողը, քանզի նա իր արարքով այնպիսի հանցանք է գործել, որով արհամարհել է սրբություն ճանաչված մի նվիրական խորհուրդ:

Այդ խորհուրդը մեզ համար մեր տարազն է, Հայրենիքի համար մեր Դրոշմ է ու Եկեղեցու համար Սուրբ Խաչն: Դուք էլ քաջ երիտասարդներ, այս Դրոշմ է ու Եկեղեցու համար Սուրբ Խաչն: Դուք էլ քաջ երիտասարդներ, այս հաստատության մեջ եք, որպեսզի պատրաստվեք վաղվա այն մեծ պայքարին, հաստատության մեջ եք, որպեսզի գնում պատերազմ ուրիշ որի անունն է հայրենապաշտպանություն: Մենք չենք գնում պատերազմ ուրիշ որի անունն է հայրենապաշտպանություն: Մենք ուզում ենք մի բան, մարդիկ սպանելու, նրանց հողերը գրավելու համար: Մենք ուզում ենք մի բան, որ այս հողը Արցախի և Մայր Հայաստանի, որ մեր հայրերը թողել են իբրև սուրբ կտակ, մեզնից ոչ ոք իրավունք չունենա խլելու: Դա՛ է մեր գաղափարը կտակ, մեզնից ոչ ոք իրավունք չունենա խլելու: Դա՛ է մեր գաղափարաբանությունը: Հավատացեք, որ ազգը ձեզ կպատվի, երբ որ դուք կարողա-
նաք ձեր պատրաստությունը այնպես առողջ անել, որ չդառնանք սովորական զինվոր, այլ դառնանք քաջամարտիկ՝ այսինքն, հոգով, մարմնով կռվեք և

ոչ թե միայն զենքով: Զենքը արժեք կունենա այն ժամանակ, երբ մարդը այդ զենքին կմոտենա այն գիտակցությամբ, որ այդ զենքը նվիրական մի գործիք է որպեսզի ժողովրդի կյանքը, Աստծու տված կյանքը ուրիշները մեր ձեռքից չխլեն: Մենք իրավունք ունենք այդ կյանքը ապրելու, Աստված է մեզ տվել էդ կյանքը: Պերագույն նվերը, որ Աստված տվել է մարդուն, կյանքն է: Եվ ինչպես Աստվածաշունչ մատչանում ասվել է, հող առավ Աստված երկրից և շունչ փչեց այդ հողի մեջ «և մարդն եղև հոգի կենդանի»: Մեր կյանքը Աստծուց է գալիս և Աստծուն կվերադառնա և մենք այն խաղի գոհ չենք դարձնի ուրիշների հաշիվներին, ուրիշների շահերին:

Սիրելի երիտասարդներ, այսօր ես եկել եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից և երևակայեցեք, իմ խոնարհ անձի միջից ձեզ են նայում Հայաստանյայց Եկեղեցու բոլո՛ր, բոլո՛ր անդամները՝ Մայր Հայրենիքից մինչև Սփյուռքի չորս ծագերը: Երբ վերադառնամ Էջմիածին, պիտի խոսեմ բոլոր հայերի հետ, ովքեր գտնվում են Հայաստանում և այլուր, ովքեր սպասում են ինձնից, իրենց ընտրած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսից, որ ես լինեմ ձեզ հետ աղոթքով, կյանքով և մարդկային այն բոլոր միջոցներով, որ Աստված տվել է մեզ: Մեր հոգևորականները, ձեր պետական, քաղաքական բոլոր պատասխանատվությունների կողքին ձեզ հետ են, հաճախ են մտածում ձեր մասին: Մենք Սուրբ Էջմիածնում ամեն առավոտ աղոթք ենք անում, հիշում ձեզ և հոգևոր կյանքով ձեզ հետ լինում: Իմիջիպալոց ես ուզում եմ այստեղ ասել, որ այն փոքրիկ գրքույկը, որ պատրաստել է ձեր հոգևոր առաջնորդը՝ ուղղված հայ զինվորներին, պետք է բոլորդ կարդաք: Եվ այնտեղ եղած գաղափարները ձեզ համար պետք է լինեն սնունդ՝ սնունդ բարոյական, սնունդ հոգեվոր, որպեսզի դուք կարողանաք ձեր առաքելությունը միշտ ըմբռնել և բարձրագույն մակարդակով արտահայտել այդ զինվորությունը:

Քանի որ ձեզ հաճախ տեսնելու առիթ չեմ ունենա, այստեղ ուզում եմ իմ խոսքին մի բաժին ես հավելել, այն, որ մենք երկու տեսակ թշնամիներ ունենք: Մեկը այն թշնամին է, որին աչքով կարող ենք տեսնել, բայց կա մի ուրիշ թշնամի, որը աչքով չի տեսնվում՝ անտեսանելի, աներևույթ թշնամին է դա: Եվ երբ որ քիչ հետո աղոթք անեմ, դուք կտեսնեք այդ աղոթքի բաների մեջ «փրկեա զմեզ յերեւելի եւ յաներևույթ թշնամույն» արտահայտությունը: Ո՞րն է աներևույթ թշնամին: Տեսանելի թշնամին հստակ է, թե ով է, իսկ աներևույթ թշնամին մեր մեջ առաջ եկող փորձությունն է թուլության, տկարության, գաղափարի նահանջի: Եվ մենք այդ մեկը թույլ պիտի չտանք, որովհետև այն ավելի վտանգավոր է: Եթե մենք թուլանանք, ինչ կարող ենք անել, պայքարը ո՞ր պիտի հասնի: Այդ պատճառով երբեք պետք չէ այդպիսի թերացում ունենանք:

Սիրելի երիտասարդ եղբայրներ, մենք աշխարհիկ կյանքի ժամանակավոր, վաղանցուկ հաճույքներից երբեք չպետք է այնպես ազդվենք, որ մեր հիմնական առաքելությունը, գաղափարը, այն հոգեկան մղումը, որ մեզ տանում է դեպի ինքնապաշտպանություն, հանկարծ թուլանա: Եվ եթե այս մեր գոյամարտը, անկախ մեր ցանկությունից, որքան էլ երկար տևի, ոչ մի ատեն ընկրկում, նահանջ, թուլացում մենք մեզ չենք կարող թույլատրել: Իսկ դավանանություն է Աստծուն, դավանանություն է Հայրենիքին և դավանանություն է մեր Արցախին: Հետևաբար, ցանկանում եմ ձեզ բոլորիդ տոկություն, հարատևություն և առողջ պատրաստություն, բարձրագույն աստիճանի առողջ դաստիարակություն: Ինչ որ տրվում է ձեր պատասխանատվությունից ու մեծերից, յուրացրե՛ք, ձեր կյանքի՝ հետ խառնեցեք և եղեք գա-

դափարական զինվոր, զենքի զինվոր լինելուց առաջ: Գաղափարն է, որ զենքին իմաստ կտա և այդ գաղափարի համար եմ եկել ձեզ ասելու, որ մեր Եկեղեցին օրհնում է նրանց, ովքեր կյանքն են պաշտպանում և Հայրենիքն են պահպանում:

Տեսե՛ք, սիրելի երիտասարդներ, ձեզ հետ է ամբողջ հայ ժողովուրդը՝ առանց կրոնական կամ գաղափարաբանական կամ քաղաքական, դասակարգային խտրության: Ահավասիկ ինձ հետ եկել է Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ պարոն Գագիկ Հարությունյանը: Նրա՝ ինձ հետ լինելը այս աչցելության ընթացքում, այն մեծ գաղափարն ունի, որ դուք իմանաք, նաև տեսանելիորեն ըմբռնեք, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ձեր կողքին է կանգնած իր ամբողջ կարողականությամբ և պատրաստակամությամբ՝ գերագույն աստիճանի աջակցությունը բերելու ձեր սրբազան դատին և Հայրենիքի պաշտպանության սուրբ գործին: Նա ոչ միայն փոխնախագահն է Հայաստանի Հանրապետության, այլ նաև ընդհանուր վարիչն է «ՀԱՅԱՍՏԱՆ» Հիմնադրամի, որը մեծ ջանադրությամբ լծվել է Արցախի վերաշինության ու ավերակների վերականգնման գործին:

Բարեկամներ, քաջ զինվորներ, եկեք, բոլորդ էլ միասին արդարացրեք այն սքանչելի անունը, որ հանկարծաբուխ ձևով մեր ժողովուրդը տվեց ձեզ: Մեր ժողովուրդը ձեզ չի կոչում զինվորներ, այլ՝ քաջամարտիկներ, քաջությամբ մարտը առաջ տանողներ: Մեր Սուրբ Գրքի՝ Աստվածաշունչ Մատյանի ամենից խորունկ նշմարտություններից մեզ փոխանցող Պողոս առաքյալը ասում է. «Կյանքը մի ասպարեզ է պատերազմի, բարվոք պատերազմը պատերազմեցի այժմ, ինձ մնում է Աստծու կողմից տրվելիք երկնքի պրսակը»: Մենք ունենք ներքին թշնամին, որ մեզ սալթաքեցնում է և պարտավոր ենք բարվոք պատերազմը պատերազմել նրա դեմ, առողջ, արթուն պիտի լինենք, որ այդ ներքին բարվոք պատերազմը շահենք, որպեսզի շահենք նաև մեր հայրենապաշտպանության այն գոյամարտը, որ մեր բոլորիս հասարակաց, ընդհանրական առաքելությունն է:

Ահավասիկ, ինչ մտածումներով, ինչ զգացումներով ես այս սքանչելի տեսարանի առջև եմ կանգնած և Ղարաբաղի լեռների ամրության պես ձեզ եմ ասում. ամո՛ւր բռնեցեք ձեր պատիվը, թող դիմացիները իմանան, որ սովորական մարդկանց հետ չէ իրենց գործը: Դա՛ է մեր ուժը և աղբյուրը մեր ուժի, թող չցամաքի այդ աղբյուրը, չտկարանա նրա հոսանքը մեր ժողովրդի և հատկապես ձեր կյանքի մեջ: Այս սրտաբուխ զգացումներից և մտածումներից հետո աղոթենք Աստծուն, որ ձեզ պաշտպան լինի, օրհնի և զորացնի վասն հայրենյայց և վասն ազգիս Հայոց, վասն Եկեղեցվույս Հայաստանյայց և վասն Ամենակալին Աստուծո, Հոր և Որդվո և Հոգվույն Սրբո, այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից. ամեն»:

Վեհափառ Հայրապետը զինվորյալ երիտասարդաց խոսք ուղղելուց հետո, «Պահպանիչ» աղոթքով Ամենակալ Աստծուց քաջություն, իմաստություն, համբերություն և տոկունություն խնդրեց Հայրենիքի ազատությունն ու հզորությունը պահպանող երիտասարդների համար, Խաչի պահպանության հովանու ներքո:

Ալևուհեան, ըստ նախատեսված ծրագրի, Վեհափառ Հայրապետը գնաց Մարտունի: Ասկերանի պարիսպների մոտ ժողովուրդը, քաղաքի ղեկավարության գլխավորությամբ, մեծ ցնծությամբ ու հոգեկան խանդավառությամբ դիմավորեց Վեհափառ Հայրապետին: Փողոցների ողջ երկայնքով կանգնած

երեխաները, որ Արցախի աշխուժացող ներկայի և ապագայի պայծառ կյանքի խորհրդանիշն ու հույսն են, ծաղիկների հեղեղ էին տեղում իրենց Հայրիկի վրա:

Ասկերանից շարասյունը շարժվեց Մարտունի, որի ճանապարհն անցնում էր Աղդամ քաղաքով, որը պատերազմի ծանր հետքերն է կրում իր վրա: Արցախ աշխարհին այդքան ցավ պատճառած Աղդամը այսօր լուռ է: Լուռ է, որովհետև նրա դիմաց կանգնած է մարտ ունեցող արցախցին, որի հերոսների արյան հեղմամբ ողջ Արցախում է տիրապետող դարձել այս աղաղակող լուռությունը:

Մարտունու հրապարակում, որ վեր է խոյանում մերօրյա հոշակավոր գորավար Մոնթե Մելքոնյանի՝ դարաբաղցիների սիրելի Ավույի կիսանդրին, Վեհափառ Հայրապետն օրհնեց իր առջև հավաքված Մարտունու գրեթե ողջ բնակչությանը:

«Սիրելի հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան նախագահ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, պետական անձնավորություններ և սիրելի հայրենակիցներ,

Այս պահին իմ խոսքը ձեզ ուղղելուց առաջ, ես պարտք եմ զգում՝ սրբոյի պարտք, Հայրապետական պարտք նաև, որ մենք դառնանք դեպի մեր այն հերոսները, նրանց, ովքեր այժմ այստեղ աչքերով մեզ չեն տեսնում և երկրի վրա չեն ապրում: Բայց եթե երբեք երկրի վրա չեն ապրում, պատճառը այն է, որ իրենց Հայրենիքի համար, սուրբ հողի համար, այս մեր մատղաշ սերունդի ազատ-անկախ ապրելու նվիրական գաղափարի համար իրենց կյանքը նվիրեցին, գոհեցին Աստծուն: Հետևաբար, առաջին իմ խոսքը ես ուղղում եմ նրանց և ձեզ իմ պատգամը տալուց առաջ այժմ կատարելու եմ հոգեհանգստյան արարողություն և ապա իմ խոսքը ուղղելու եմ ձեզ:

Հավատացյալներ և հավատակից եղբայրներ, քույրեր և զավակներ ազգիս Հայոց, այս արևի ներքև, մայիս 20-ի այս առավոտ, մենք բոլորս հավաքվել ենք այստեղ, որպեսզի մեր մեջ, յուրաքանչյուրիս մեջ անհատապես և բոլորիս մեջ հավաքաբար վերամրացնելու, ուժեղացնելու, ամրապնդելու քրիստոնեական անաստան և անասանելի հավատքը ի Քրիստոս: Այդ հավատքն է եղել մեր հայրերի և նախահայրերի հոգեկան ուժի աղբյուրը: Առանց այդ հավատքի մենք կլինե՞նք տկար ժողովուրդ: Հավատքն է, որ մարդուն անմահության հույս է ներշնչում, կյանքի իմաստն է արժևորում և երջանկություն բերում մեզ բոլորիս: Ես գալիս եմ քրիստոնեական այդ հավատքի Հայաստանյան աղբյուրից՝ Սուրբ Էջմիածնից, որ Մայր Աթոռ ենք կոչում: Մեր սրտերում ներկա, մեր կյանքից անբաժան, հավատքի աղբյուր, Սրբություն Սրբոց Սուրբ Էջմիածնից, որտեղ սրանից մեկ և կես առիս առաջ մեր ժողովուրդը Աստծու կամքով ինձ տվեց այս բարձրագույն աստիճանի ծանր պարտականությունը՝ մեր ժողովրդին հովվելու քրիստոնեական հավատքի և ազգային առողջ գիտակցության մեջ:

Ես ցանկանալով ցանկացա, որ առաջին հերթին իմ Կաթողիկոսական գործունեության մեջ նախաչեմ ձեզ՝ իմ ժողովրդին: Ես միայն գրասենյակում Կաթողիկոսություն վարելու համար չեմ ընտրվել, ես եղել եմ ձեզ հետ լինելու, ձեր մեջ լինելու, ձեզ համար միայն գործելու, որովհետև դուք եք հարստությունը մեր Հայրենիքի: Եկել եմ առաջին այցելությունը տալու ձեզ և պարտք եմ զգում շնորհակալության և գնահատանքի խոսք ուղղել ձեր հոգևոր առաջնորդին՝ Պարզև Եպիսկոպոս Մարտիրոս-

յանին, որ իբրև առաջնորդ նշանակվելուց մինչև այսօր Ղարաբաղի ամբողջ ժողովրդի մարդկային և ազգային իրավունքի դատը, գաղափարը և պայքարը իր հոգու մեջ է շաղախել, ամբողջ հոգևոր դասով հանդերձ: Ծնորհակալություն կհայտնեմ նաև, մանավանդ մեր սիրելի նախագահին՝ Ռոբերտ Բոչարյանին, և շուրջը բոլորված պետական բոլոր ներկայացուցիչներին և քաջարի այն երիտասարդներին, ովքեր այժմ ձեզ հետ չեն և սահմանագծում արթուն կանգնած են: Ես նրանց պատկերացնում եմ հիմա պատնեշների վրա առանձին, բայց ժողովրդի հոգին իրենց մեջ զգացող, որ պաշտպանում են հողը, որպեսզի դուք այդ հողը արժեցնեք ձեր ծառայությամբ, ազատ և ապահով պայմանների ներքո:

Ես ուրախ եմ նաև, որ այսօր մեզ հետ է Մայր Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահ պարոն Գագիկ Հարությունյանը, որ ինքն այստեղ իր ներկայությամբ և մասնակցությամբ մեր բոլոր խորհրդակցություններին ուզում է ասել ձեզ, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ձեզ հետ է ամբողջ սրտով և իր բոլոր կարելիություններով: Եվ ես շնորհավորում եմ իրեն, որ Մայր Հայրենիքը, գլխավորությամբ մեր սիրելի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի և իր ավագանիի, այսպիսի հասկացողությամբ է ղեկավարում մեր ժողովրդի նախատագիրը դեպի Հայոց պայծառ ապագա:

Երբորդ իմ խոսքը, որ այսօր ուղղում եմ ձեզ՝ Մարտունիի մարտունակ հոգով ժողովրդիդ, հետևյալն է. սիրելիներ՝, ես գալիս եմ արտասահմանից, ես չեմ ծնվել ո՛չ Արցախում և ո՛չ էլ Հայաստանի սուրբ հողում: Ես «օտար, ամաչի ճամփեքի վրա» եմ կյանքի կոչվել, բայց իմ ծննդյան առաջին իսկ օրից Հայրենիքը, հայոց լեզուն, հայոց գրականությունը, հայ ժողովրդի ապրելու կամքը իմ մեջ ծնել են իմ ծնողները: Եթե դուք ընդունեք, անգամ եթե չընդունեք, ես այսօր ինձ պիտի հաշտարարեմ Մարտունիի քաղաքացի: Դրա պատճառն այն է, որ ոչ թե գտնվում եմ այսօր ձեր մեջ, այլ ով որ մարտ ունի՝ մարտունեցի է: Եվ ես մարտ ունեմ, մեր սիրելի եղբայրները մարտ ունեն. մարտը, պայքարը գոյամարտ է ինձ համար՝ լինելության պայքար: Մենք ոչ ոքի հանդեպ թշնամություն չունենք, ոչ ոքի հողը չենք ուզում կապտել, յուրացնել, գողանալ, շահագործել: Մենք ուզում ենք միայն ա՛յն հողը, որ Աստված է մեզ տվել մեր հայրերի մշակությամբ: Մենք երազել ենք այն Հայրենիքը, որ կոչում ենք Արցախ, թող ուրիշները մեզանից մեր հողը չվերցնեն: Դա՛ է մեր ամբողջ ուզածը: Եվ դրա համար հողը միայն պաշտպանել բավական չէ: Մեր արյան գնով պաշտպանեցինք, ազատագրեցինք և պիտի շարունակենք պաշտպանել: Դա մեր իրավունքն է՝ Աստծո՛ւց տրված իրավունքը: Բայց հողը պահպանելուց բացի, մենք պետք է հողը մշակենք, հողին արժեք տանք մեր աշխատանքով: Երբ մի տարի հետո ուրիշները գան, ասեն, ես հողը չե՛ս այն, ինչ որ անցյալ տարի կամ նախորդ տարիներին: Հողի մեջ մեր ձեռքերը խառնենք, կյանք դուրս բերենք, մեր պարտեզները մշակենք, մեր քրտինքով ջրենք այն, որովհետև ես հողը մե՛նք ենք և մենք էլ մեր հողինն ենք, բայց կենդանության օրոք և ոչ թե մահվանից հետո:

Վերջապես այսօր թե՛ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը, թե՛ Հայաստանի Հանրապետությունը և թե՛ մեր Եկեղեցին՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, ձեռք-ձեռքի տված պիտի լծվենք շինարարական աշխատանքի, որպեսզի երբ մարդիկ այս հողը տեսնեն, ասեն, հայեր են անցել այս հողից, հայեր են ապրում այս հողում, հողը դարձել է Հայրենիք, հողը դարձել է քաղաքակրթություն: Այս տարի, հունվարի 7-ին, գնացի Տեր-Ջոր, ուր մեկ և

կես միլիոն հայեր գոհվեցին: Սիրիայի այդ ավազների ու անապատների միջից ձեռքերովս ոսկորներ հանեցի: Իմ հայրերի ոսկորներն էին: Բայց էլի ապրեցինք, մահից այն կողմ ապրեցինք, մահի դեմ ապրեցինք, մահը խորտակելով ապրեցինք և մահվան մենք պատասխանում ենք միայն կյանքով, գործով: Հայի ճակատի գիրն է, հայի պատիվն է աշխատանքը: Մենք ուրիշներից այլևս չպետք է սպասենք մեր կյանքը, մեր ձեռքերով, մեր կամքով, մեր խելքով ու քրտինքով պիտի շահենք այն, քանզի աշուղի խոսքով այդ պիտով շահած «մի պատառ հացը, իշխանական ճաշ է ինձի»:

Ես եկել եմ ձեզ ասելու, մի՛ հայեք անցյալին միայն, մի՛ ցավեք միայն, մի՛ ողբաք միայն, մի՛ լացեք միայն, աշխատեցե՛ք, հրճվեցե՛ք, կյանքին լավատեսությամբ հայեցեք: Իսկ այդ լավատեսության աղբյուրը այս առաջին շարքում կանգնած պնդումն աչքերով սիրատուն երեխաներն են: Հավատացե՛ք, սիրոս գարնան ծառի պես ծաղկեց, երբ տեսա նրանց: Տեսա նրանց Քաջաթաղում, որը ես Քաջաթաղ եմ անվանում, Ծուշիում, Ստեփանակերտում: Այս առավոտ իմ աչքերը արևին բացեցի մեր զինվորների սպալական դարոցում և նրանց հետ եղա: Այս երիտասարդությանն ու մանուկներին, որ տեսա, խնդրում եմ ձեզ գուրգուրեցե՛ք նրանց: Մենք կզնանք, բայց սրանք պիտի մնան, ինչպես մեր հայրերը գնացին և մենք մնացինք:

Ահավասիկ, հեռացավ 86-ամյա իմ բաթեկամ, մեր սիրելի և անմոռանալի նախորդը՝ Վազգեն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Եկա ես, վաղը ես էլ կզնամ և կզան ուրիշներ: Ոսկի շղթա է հայությունը, օղակները իրար են կապվելու և, եթե երբեք ոսկին հասարակ մետաղ դառնա, մե՛խկ-մե՛խկ մեզ համար: Ոսկի ենք, ոսկի՛ մնանք և էս երեխաներն էլ, որ ոսկու արժեք ունեն մեզ համար, տվեցե՛ք, աշխատեցե՛ք, մի՛ խնայեք ո՛չ ձեր հաճույքից, ո՛չ ուրիշ վաղանցուկ արժեքներից: Ինչ որ նրանց համար եք անում, սպազայում Աստծու փառքի և Հայրենիքի բարգավաճման ու պայծառության համար գործած կլինեք:

Ահավասիկ իմ խոսքը Մարտունիի մեր պատվական ժողովրդի զավակներին: Եվ այժմ աղոթում եմ առ Աստված, որ միշտ Իր հովանին, Իր ամենագոր Աջը և Իր ամենատես աչքը ձեզ վրա պահի հավիտյանս հավիտենից. ամեն»:

Մարտունու մարտական ժողովրդին Իր Հայրական պատգամը տալուց հետո Վեհափառ Հայրապետն ողևորվեց դեպի Ամարասի մեծահամբավ վանք, որտեղ ևս, դիմելով հավաքվածներին, ասաց.

«Հարգարժան նախագահ և ներկայացուցիչներ, մեր ժողովրդի սպասավորության ծառայության կոչված ազնիվ ազգայիններ և թանկագին հավատացյալ ժողովուրդ մեր,

Ուզում եմ առաջին իսկ բռալից բոլորդ էլ գիտակցեք, անդրադառնաք այն իրողությանն ու ճշմարտությանը, թե ինչ է նշանակում ինձ համար, վատահարաբ նաև ձեզ համար տարիներ-տարիներ Ամարասի մասին լուսած լինել, կարդացած լինել և, սակայն, աչքերով չկարողանալ տեսնել: Այսօր ձեր բոլորի ներկայությամբ ծունկի եմ գալիս իմ հոգու մեջ և փառք եմ տալիս Աստծուն, որ ինձ այս մեծ պատիվն արեց, որպեսզի այս քարերի հետ աչքովս շփվեմ և այս քարերի մեջ կարդամ հոգեղեն ներկայությունը և հոգեղից ներգործությունը մեր հայրերի դարավոր հավատքի: Քարը կգա, քարը կխորտակվի, նրա տեղ նոր քար կգա, պատուհանը կխորտակվի, նրա

տեղ տախտակի փոխարեն նոր տախտակ կգա: Քանի՛-քանի՛ հազար եկեղեցիներ քանդվել են մեր հայ ազգի պատմության մեջ, բայց մի բան չի քանդվել՝ դա հոգու մեջ եղող եկեղեցին է՝ հավատքը: Երբ այդ հավատքը կենդանի է, քանդվածի տեղ նորը կշինվի, բայց երբ հավատքը ինքը խորտակվի, ազգը կվերածվի մի մարմնի, որ հոգի չունի: Հավատքն է տալիս այն ուժը, որ կյանքը պետք է ապրել Աստծու հրամայականի ներքև և հավիտենության համար և ոչ թե միայն ծնվելու, աճելու և մի օր խոտի նման անհետանալու: Եկեղեցին է մեզ տալիս իմաստը կյանքի:

Ապրե՛ք, երեխեք, դուք մանավանդ, երբ սովորեք ձեր լեզուն և սովորեք աղոթքները և սովորեք ազգի ազատության գաղափարը և նրանց հետ առնչեք ձեր կյանքը, այն ատեն մարդ կլինեք, այն ատեն հայ կլինեք: Այլապես խոտի նման մի գոյություն ենք աշխարհում: Եթե ազգ ենք եղել, հավատքով, գաղափարով, անկախությամբ, ազատությամբ, ուժով մենք զմեզ արժևորենք: Ամարա՛ս... քանի՛-քանի՛ գրքերում եմ կարդացել, Հայաստանը դեռ չտեսած: 60 տարիների կյանքումս առաջին անգամն է, որ տեսնում եմ այս սրբավայրը: Երևակայեք, երբ անդրադառնում եմ մի պահ ձեզ հետ միասին, սա մտերմիկ խոսք ընդունեցեք, հոր կողմից իր զավակներին խոսակցություն ընդունեցեք, թե Գրիգորիս՝ Գրիգոր Լուսավորչի թոռը, եկել է այստեղ և ինքը հալածվել, նահատակվել ու սպանվել է, բայց իր հավատքի վկայություն եղող մասունքները մնացել են չորրորդ դարից մինչև այսօր:

1700 տարուց ի վեր այս եկեղեցին քանի՛-քանի՛ սերունդների ուսուցման, հոգեկան գորացման աղբյուր է եղել, քանի՛ հազարներով մարդիկ են մտել էս եկեղեցին, աղոթք են արել, շարական են երգել, իրենց ինքնությունն են արտահայտել, Աստծու Հոգին իրենց մեջ են ապրել: Եվ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց, որ մեր գիրը գտավ ու 36 հոգիանոց բանակը ստեղծեց, որ բոլոր բանակները կործանվեցին, բայց այդ 36 գրերից բաղկացած անմահական բանակը ապրեց: Տեսե՛ք, ես Հայաստանում չծնվեցի, Հայաստանում չապրեցի, բայց միացել եմ գրով, միացել եմ աղոթքով՝ ո՛չ աշխարհը կարող է մեզ անջատել, ո՛չ թշնամին կարող է մեզ բաժանել, եթե մենք գիտենանք հավատքով ապրել, այդ գիրով ապրել և Մեսրոպ Մաշտոցի լեզուն հնչեցնենք մեր շրթունքներին, սովորե՛նք տառերը, դա՛ է միայն մերը, դա՛ է, որ մեզ անջատում է ուրիշներից, դա՛ է մեզ ասում, որ դու հայ ես: Եթե մե՛նք մոռանանք, մե՛նք տկարանանք, մենք մեր թշնամին կլինենք:

Երևակայե՛ք, 600.000 հայեր՝ ձեզ նման նույն արյունը ունեցող, ձեզ նրման նույն հավատքը ունեցող, ձեզ նման նույն լեզուն ունեցող, ձեզ նման նույն անցյալը ունեցող, քշվեցին անապատ՝ արև և ավազ և ուրիշ ոչինչ: Եվ ի՞նչ պատահեց. մի հայ մայր, ամբողջ երկու շաբաթ քերականում մի պատառ հաց չդրած և մի կում ջուր չխմած, գրեթե կմախացել ու մահանում էր, և գիտեր, որ իր ձեռքերում գտնվող երեխան էլ պիտի մահանա, ավազի վրա գրեց Ա, Բ, Գ, Դ, որպեսզի երեխան չմոռանա հայերենը: Ահավասիկ մենք այս ենք:

Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցը, գրերը արարելուց հետո, այստեղ՝ Ամարասում, դպրոց բացեց, դրանից հետո որքա՛ն սուրբեր, հայրապետներ, վարդապետներ եկան և այս քարերին շունչ տվեցին: Հիմա դուք եք տերը: Մի՛ դապետներ եկան և այս քարերին շունչ տվեցին: Հիմա դուք եք տերը: Մի՛ դապետներ եկան, որ ուրիշը չի թողնում, դո՛ւք եք ձեր տերը, ունեք ձեր նախագահը, ունեք ձեր վարչապետը, ունեք ձեր բանակը: Դո՛ւք եք այս հողի տերը: Այլևս դուք պիտի այս հողից կյանք հանեք: Մի սպասեք, որ ուրիշները ձեզ օգնեն: Ժամանակին մեր հայրերը, երբ մենք Սփյուռք չունեինք և օտար-

ները մեզ չէին օգնում, ինչպե՞ս էին իրենց ձեռքերով կյանքը շահում այս հողերի վրա: Հետևաբար եղբայրներս, քույրերս, թույլ տվեք ասել ձեզ, որ դուք պետք է այս հողի արժեքը իմանաք: Ճիշտ է, որ այստեղ ամեն կիրակի Պատարագ չի մատուցվում, բայց մանավանդ, դուք երեխաներ, պատանիներ, պարմանուհիներ, սովորեցեք մեր շարականները, ո՞վ կարող է ձեզ արգելել: Եթե դուք ուզեմաք «Հայր մեր»-ը սովորել, ո՞վ պիտի ձեզ խանգարի: Պետք է գտնվեն նվիրյալ մարդիկ, ովքեր ջանան այդ սովորեցնել: Դուք պիտի սովորեք մեր շարականները, նույնիսկ եթե եկեղեցում Պատարագ չի մատուցվում, դժվար օրերից ենք անցնում, բոլորդ էլ գիտեք, բայց Աստծու օգնությամբ կգա օրը, հավատացե՛ք, ձեր մնայուն քահանան էլ կունենաք, բայց ունենաք կամ չունենաք, միայն քահանայով եկեղեցի չի լինի:

Դո՛ւք եք եկեղեցին: Երբ «Հայր մերը» երգեք, պետք է դողան այս քաղաքները, ձեր հավատքը պետք է փոխանցեք նրանց, որպեսզի հետո նրանք իրենց դարավոր լեզուն բացեն և խոսեն, ու նրանց միջից հավատքը արտահայտվի: Ահավասիկ իմ զգացողությունը առաջին անգամ Ամարասում լինելով: Հուսամ, աղոթում եմ Աստծուն, որ սա իմ վերջին այցելությունը չլինի, այլ որ նորից կարողանամ գալ այստեղ: Բայց, իմ անուշիկ երեխաներ, եթե ուրիշ անգամ ես այստեղ գամ և դուք աղոթք չանեք, շարականը չերգեք, այն ատեն ես ձեզանից կխոռվեմ: Ուրեմն պիտի սովորենք այս բոլորը, պիտի նորոգվենք իբրև ազգ և Արցախի հայությունը աշխարհին պիտի փառափ, որ ոչ միայն ազատագրված է, այլ ստեղծագործական է, շենացնում է իր կյանքը և մարդիկ թող ուրախանան, երբ տեսնեն Արցախի ժողովրդի վերակենդանացումը և, մանավանդ, այս երեխաների եկեղեցուն կապվածությունը: Ամեն»:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը Մայր Աթոռիս միաբաններով իջավ՝ հարգանքի տուրք մատուցելու Ամարասի սուրբ Խորանի ներքո հանգչող Սուրբ Գրիգորիսի նշխարներին: Եվ շիրմի մոտ հնչած «Որք Զարդարեցին» Սրբոց թարգմանչաց նվիրված շարականն էլ նորոգեց Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն ծառայելու սրբազան ուխտը: Ակամայից մեր աչքերի առջև հառնեց այն հոգեհույզ դրվագը, երբ Երուսաղեմի Սրբազան Պատրիարք Եղիշե արքեպիսկոպոս Դուրյանը, այցելելով Օշական՝ Սուրբ Մեսրոպի գերեզմանին, ասել էր. «Կյանքիս մեջ այնքան վարձալուծ չունեի ես՝ այնքան վեր տեսած ըլլալու համար»:

Սուրբ Գրիգորիսից բարեխոսություն հայցելով Հայոց երկրի խաղաղության և ապահովության համար, Վեհափառ Հայրապետը շրջեց, դիտեց և շոշափեց Ամարաս սքանչելիքի ամբողջ համալիրը՝ ցանկանալով նրա քարերի միջից իր երակների մեջ փոխադրել այդտեղ թափված հերոսների արյունը, հոգու մեջ ավելացնել այդ պատերում խտացված անմահանուն սրբերի աղոթքն ու արցունքը, իր իմացականության դաշտը վերստին ջրդեղել այդ խցերում ծնունդ առած և արձանացած գիտության ու մշակույթի մեղրամոմով: Ամարասի ճանապարհը տարավ դեպի Հադրութ՝ պատմական Դիզակ:

Քաղաքի մուտքին շրջանի վարչակազմի ղեկավար Գ. Հայրապետյանը ժողովրդի մեծաթիվ բազմության հետ դիմավորեց Վեհափառ Հայրապետին՝ առաջնորդելով Հադրութի այգի-հրապարակ, որտեղ և Ամենայն Հայոց Հովվապետը պատգամեց իր հավատացյալ հոտին,

Հարություն

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարզև եպիսկոպոս Մարտիրոսյան, հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան նախագահ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, պետական և քաղաքային ներկայացուցիչներ, այս շրջանի վարչակազմի նախագահ և թանկագին, սիրեցյալ ու հավատավոր հայորդիներ Հաղորդի՝ այժմ բառը պիտի փոխեմ և կոչեմ Դիզակի,

Ահավասիկ մեկ օր և ավելի է, որ ես գտնվում եմ պատմական, հայաշունչ, հայամարմին Արցախ աշխարհում: Հազիվ մեկ և կես ամիս անցած այն օրից, երբ Աստծու կամքով և մեր ժողովրդի ընտրությամբ Մենք կոչվեցինք այդ ծանր պարտավորության և բարձրագույն պատիճանի պատասխանատվության, Մեր առաջին պարտքերից մեկը համարեցինք գնալ մեր ժողովրդին, ճանաչել նրան և ճանաչվել նրանից: Այս բառերը ինձնից չեմ ստեղծում, այլ քաղում եմ մեր Սուրբ Ավետարանից՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի խոսքերն են սրանք, երբ Նա ասեց. «Ես եմ հովիւն քաջ, հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց: Ծանաչեմ զիմսն և ճանաչիմ յիմոցն»: Հետևելով մեր Տիրոջը՝ Հիսուս Քրիստոսի այս սրբաշունչ բառերին, ահավասիկ Հովվապետական գավազանը ձեռքս վերցրած, հովվի ցուպը շալակած, ես սկսեցի գնալ և ժողովրդին հանդիպել՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը ներկա դարձնել: Ձեր կյանքում զգացնել, որ Էջմիածինը վայր չէ սոսկ, նա ձեր հոգու մեջն է:

Մենք եկել ենք Մայր Աթոռի մայրությունը և օրհնությունները ձեզ փոխանցելու, որպեսզի դուք զգաք, թե ունեք պատմական հոգևոր կենտրոն՝ սրբատեղի, որ ճանաչվել է որպես ամբողջ աշխարհի մեջ առաջին պետական քրիստոնյա ազգի կենտրոն: Դա մեծ պատիվ է մեզ համար և մենք պետք է գիտենանք դա արժեցնել, այդ հոգևոր կենտրոնը՝ Սուրբ Էջմիածինը, մեր կյանքում ներգործոն վիճակի մեջ դնենք՝ դուք այցելեք, Մենք այցելենք, կենդանի հարաբերություն լինի, որպեսզի զգաք Աստծու շունչը ձեր կյանքի մեջ:

Ղարաբաղում գտնվելուս երկրորդ օրվա հետմիջօրեին ես այս շրջանի ժողովրդի ծոցում եմ, որի հետ կապված անձնական շատ նվիրական հիշատակներ ունեմ: Որևէ տեղ որ գնացի՝ Քաջաթաղ, Ծուշի, Ստեփանակերտ, այցելեցի գինվորական կենտրոն, գնացի Մարտունի և հիմա եկել եմ Հաղորդ: Առաջին անգամն է, որ ես Արցախ եմ այցելում և նախքան այս Արցախի որևէ մեկ շրջանի հետ ուղղակի կապ չունեի, բայց Հաղորդի հետ կապ ունեմ: Կհարցնեք՝ ինչպե՞ս. ձեզանից որևէ մեկը չի՞ հիշում, երբ 1991 թվականին Հաղորդի ժողովուրդը բռնությամբ դուրս էր մղվել իր հայրենի եզերքից և ձեզանից ոմանք հասել էին Գորիսի շրջանի Խնձորեսկ գյուղ, այնտեղ ես ձեզ գաղթական տեսա:

Աչքերս արցունքով լցվեցին, ձեր ձայները մինչև այսօր իմ ականջում միշտ հնչել են: Ասում էիք այն ժամանակ, որ ուզում ենք մեր շրջանը գնալ, ուզում ենք գնալ մեր տունը վերաշինել: Փառք Քեզ, Աստված, հազար փառք Քեզ, որ մեր ժողովրդի սրտի ձայնը լսեցիր և ինչպես ասեց ձեր վարչական կենտրոնի նախագահը, ձեր ազատամարտիկների՝ Արցախի ժողովրդի քաջ որդիների մարտով, պաշտպանությամբ, հերոսական ջանքով դուք վերադարձաք, ձեր տան իրավատերը դարձաք, տան տերը լինելու ձեր իրավունքը արժեցրիք: Հազա՛ր ապրեք, բարի եկաք ձեր տունը, շենացրեք այն, որ երբ աշխարհը տեսնի, ասենք. թշնամին ավերակի վերածեց, մենք պարտեզի կվերածենք: Մենք շինարար ժողովուրդ ենք, մենք չենք քանդում, քանդվածն

ենք վերաշինում: Դրանից ավելի ի՞նչ պատիվ եք փնտրում: Այսօր ողջ Արցախ աշխարհում ես մի մոր շունչ եմ տեսնում: Սա ոչ միայն բնության, գարնան մեղմ, ծաղկուն և կանաչավետ շունչն է, այլ՝ ձեր վերանորոգման, վերականգնումի, ձեր վերաստեղծագործության շունչն է, որ զգում եմ ամեն տեղ: Եվ իսկապես տեսնում եմ, որ կոտրված փայտը վերստին իր տեղն է դրվում, ընկած քարը պատի մեջ է զետեղվում, եկեղեցու գմբեթը դարձյալ դեպի երկինք է խոչանում, այրված հողերը կրկին կանաչում են:

Դուք ձեր ձեռքերը խառնում եք այս հողին, կյանք եք հանում և հողին իմաստ եք տալիս՝ այս հողի տերը լինելով: Իսկ տեր լինելը ճշմարտորեն իրական է, երբ ծառան ես լինում: Մենք հողի ծառան լինելով, հողի տերը դարձած կլինենք, որովհետև այն կլինի մեր աշխատանքի պտուղը: Ես եկել եմ ձեզ ասելու. շարունակե՛ք այս ճանապարհը, որ երկու ուղիներ ունի՝ քաջության, արիության ճանապարհը, քանզի երբ ուրիշը մեզանից մեր հողըն է խլում, չե՛նք թողնի, կռնենե՛նք, բայց չե՛նք թողնի: Սա պատիվն է հայության, բարձր պահեր: Այլևս մենք ուրիշների կողմից ոչխարի նման քշվող, ոչխարի նման մորթվող ժողովուրդ չենք: Ապրե՛ք, Վարդանանց սերունդն ենք, Սարգսյանապատի սերունդն ենք, Արցախի քաջամարտիկներին ծնունդ տվող սերունդն ենք՝ պատիվ ձեզ: Ես ասել և ասելու եմ ողջ աշխարհում. մենք հրաժարվել ենք ջարդված ժողովրդի հոգեբանությունից:

Մեր մասին միշտ ասել են. հայերը ջարդվել են, ցեղասպանության են ենթարկվել, գաղթական են եղել, կարծեք թե մենք պատիվ չունենք: Ինչո՞ւ այդպես արհամարհված ժողովուրդ պիտի լինենք: Մենք պաշտպանել ենք այս երկիրը դարեր շարունակ: Երեսկայե՛ք, մինչև 2000 թվականը, այս տարիների ընթացքում տոնելու ենք մեր Սուրբ Էջմիածնի հիմնադրության 1700-ամյակը: Եվ ես առանց հպարտանալու ասում եմ միայն պատմական ճշմարտությունը. հինգ միլիարդ հաշվվող մարդկության մեջ չկա մի ազգ, որ կարողանա իր եկեղեցու 1700-ամյակը տոնել: Մենք առաջինն ենք քրիստոնեությունը հռչակել պետական կրոն, արժեցնե՛նք այս, նորոգենք մեր եկեղեցիները, շունչ տանք մեր դպրոցներին, որ երբ մարդիկ դիտեն, ասեն. Աստված այցելել է այս երկիր, Քրիստոս իջել է այս երկրում և մենք դարձել ենք Աստծու հավատարիմ ժողովուրդը: Այս է մեր պատիվը: Հետևաբար ողջունում եմ ձեզ իմ առաջին Հովվապետական այցելության այս օրերին:

Հավատացե՛ք, այսուհետ ուր էլ գնամ և խոսեմ Արցախի ժողովրդի մասին, պիտի չխոսեմ երեսկայված, տեսականորեն ըմբռնված մի շրջանի մասին, այլ ձեր անունով պիտի խոսեմ, ձեր դեմքերի ժպիտը պիտի ունենամ իմ ժպտի մեջ, ձեր ձայնը պիտի զգամ իմ ձայնի մեջ, ձեր բազուկների, երակների տրոփը պիտի զգամ իմ երակների տրոփյունի մեջ: Մենք և դուք միացած պիտի լինենք և այստեղ է, որ պիտի արժեցնենք մեր Եկեղեցու վերածնունդը: Մենք պարտավոր ենք հետևել մեր հայրերին և Սուրբ Ավետարանի պատգամներին, ճշմարտություններին: Եվ եթե դրանք գործադրող ժողովուրդ լինենք, ուրեմն Եկեղեցի ենք փառավորապես: Հիսուս ասեց. «Ով իմ խոսքերը կլսի և կգործադրի, նա է իմ եղբայրը, մայրն ու քույրը»: Նա, ով Հիսուսի ասածները կլսի և կգործադրի, նա իր տունը շինած կլինի ժայռի և ոչ ավազի վրա:

Դուք ասեք հիմա ինձ. ես կարո՞ղ եմ իմ խոսքը փակել այս երեխաներին առանց մի խոսք ասելու: Ի՞նչ անուշիկ երեխաներ կան այստեղ, երբեք չէի կարող երեսկայել: Չգիտեի, որ այսքան թվով, կայտառ դեմքով, մենք կստենք պնդումն աչքերով, պայծառ ճակատներով անուշիկ փոքրիկներ

կան: Եկե՛ք ինձ մոտ բոլորդ էլ: Մեր Տերը, երկնավոր Վարդապետը, որ աշխարհ էր եկել, շատ էր սիրում երեխաներին: Մի օր, երբ երեխաները իրեն մոտ էին ու հագուստներն էին քաշում, Հիսուսի առաքյալները արգելում, հանդիմանում էին նրանց: Բայց Հիսուս ասեց. «Թողե՛ք մանուկները ինձ մոտ գան, մի՛ արգելեք նրանց»: Եվ դարձավ մեծերին՝ ասեց, որ եթե դուք մի փոքրիկի խնամք չտանեք, ձեր պարանոցից երկանաքար կկապեմ և ծովը կնետեմ՝ աչսինքն ով փոքրիկներին չի սիրում, պիտի պատժվի: Ես շատ եմ սիրում ձեզ, դուք ուրախ եղեք, միշտ լավ սովորեք և եկեք այս պահին իմ խոսքը ավարտելով միասին աղոթք անենք, որպեսզի Աստված մեզ պահի Իր խաղաղության մեջ: Ամեն»:

Հաղորդից Ստեփանակերտ վերադարձող Վեհափառ Հայրապետն անցավ Հարավային Արցախի հայկական վերապրող գրեթե ողջ բնակավայրերով. որտեղ կրկին ծխում է հայի երդիկը՝ ի նշան կյանքի և ստեղծագործության: Այս ամբողջ շրջագայությանը Վեհափառ հայրապետին ուղեկցում էր նաև ԼՂՀ նախագահ Ռոբերտ Բոչարյանը:

ՄԱՅԻՍ 21

«Նորոյ երկնից եւ նորոյ երկրի
ըստ անտեսացն հայեցեալ սպասեմք,
յորս արդարութիւնն բնակէ»:
(Բ ՊԵՏ. Գ. 13)

Արցախ աշխարհի չքնադագեղ դշխո Գանձասարը բազում փորձությունների և արհավիրքների միջով անցավ, բայց միշտ մնաց անասան և անվնաս՝ հաստատելով Աստվածախոս սաղմոսանվագը. «Եթե ոչ Տեր չի՞նէ գտո՞ւմ, ի նանիր վաստակին չի՞նօղք նորա. եթե ոչ Տեր պահէ զքաղաք, ընդունայն տքնին պահապանք նորա» (ՍՂՄ. ԺԻԶ 1):

Վերջին յոթ տարիների դաժան պատերազմի ընթացքում արցախցիներ հայացքը հատել էր Գանձասարին, ուր Վեհափառ Հայրապետի այցելությունը նաև պատմական նշանակություն ուներ, քանզի 1957 թվականին Վազգեն Ա երջանկահիշատակ Հայրապետի այցելության վերանորոգումն էր սա, բայց արդեն օտարի լծից ազատագրված Արցախ աշխարհին և գերության շղթաները թոթափած Գանձասարի իշխանուհուն.

«Գոհություն առ Աստված, որ ինձ և ձեզ շնորհ արեց գտնվելու այս պատմական և սրբություն ճառագայթող թռչնանման կամարակապ եկեղեցում: Երազ էր շատերիս համար տեսնել Գանձասարը և այդ երազը այսօր լույս զգեցավ: Ես ոչ միայն քարեր տեսա, քարեր դիտեցի, այլ նաև լսում եմ ձեր ձայները, դիտում եմ ձեր դեմքերը և տեսնում եմ վերանորոգման, վերակենդանացման շունչը, որ ծայր է առել արցախյան աշխարհի մեջ Հայաստանի հետ միասին և այլևս Գանձասարը պատմություն չէ՝ կյանք է, այսօր ապրվող կյանք է: Եվ դա է ամենից էականը մեր Հիսուս Քրիստոսին ճառաջելու համար, դա է նաև էականը հայ ժողովրդի համար: Մենք անցյալի շատ փառքեր ենք ունեցել, բայց անցյալի չենք վերածվել: Մենք ապրող ժողովուրդ ենք, և մանավանդ, առավել ևս ապրելիք և ավելի բարգա-

վան կյանքով ապրելիք ժողովուրդ ենք: Եվ եթե այստեղ Պատարագից առաջ մղվեցի այս մի քանի խոսքերը ասելու, հավատացե՛ք, ձեր համախումբ ներկայությունն էր պատճառը և այս անուշիկ փոքրիկների շարականի երգեցողությունը, ովքեր իրենց զիլ, մատղաշ ձայնով դարավոր մեր աղոթքներից մեր շունչ տվեցին, մեր պայծառությունը բերեցին, շարականները գրքերից դուրս եկան և ծաղկեցին նրանց շուրթերի վրա: Եվ երբ տեսնում եմ մեր մեր սերունդին, մանուկներին, պատանիներին, որ այսպես շարական են երգում, իսկապես ասում եմ, որ մեր ազգը նմանվում է մի կաղնու, որից մեր ճյուղեր են դուրս գալիս և այն առավել ևս կանաչում, կենդանանում է և ավելի խոր արմատներ է գցում մեր հողի ընդերքի մեջ:

Թող Աստված ձեր աղոթքները ընդունի և այս քարերը այլևս միայնակ չմնան, առանձին չապրեն՝ ձեր շնչով ապրեն և ամբողջ աշխարհում վկայեն, թե հավատքը ժամանակի հարց չէ, այն մարդու խնդիր է: Մարդ եթե հավատքով ապրի, քարերը կյանք կառնեն և կյանք կտան մեզ բոլորիս: Ամեն»:

Իսկ հընթացս Սուրբ և Անմահ Պատարագի, որ մատուցում էր Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանը, Վեհափառ Հայրապետը Սրբազան Հոր շնորհակալության խոսքից հետո Արցախյան լեռների խնամքի ներքո մնացած Գանձասարի վանքի լուսարձակող Խորանից ուղղեց գոհաբանական իր խոսքը.

«Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Ամէն».

«Տէր եթէ գշրթունա իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս Քո»:

Սաղմոսերգուի բառերով իմ կյանքում առաջին անգամ այս սրբալույս տաճարի բեմի վրա, քարոզխոսությանս առաջին պահին, ևս մի անգամ բացում եմ իմ շրթները Գանձասարի վանքում, դառնալով արձագանքը մեր Երկնավոր Վարդապետ Հիսուս Քրիստոսի. «Տէր, եթե իմ շրթները բացես,— ինչպես բացեցիր այսօր,— ես Քեզ օրհնություն պիտի կարդամ», որպեսզի օրհնությամբդ լցվի Արցախ աշխարհը, որովհետև օրհնությամբդ կառուցվեց այս սուրբ եկեղեցին, օրհնությամբդ դարեր շարունակ եկեղեցին դարձավ հավատքի խոսնակ, Ավետարանի քարոզիչ, հոգու սնուցիչ այս քարերի և քարերից հոսող հավատքի տեր անձերի անլուելի բարբառով:

Այսօր, քիչ առաջ, այս բեմից կարդացվեց Ավետարանից մի հատված, որի վերջին նախադասությունը հետևյալն էր. «Ես եկի, զի զկեանս ունիցին և առաւել եւս ունիցին»:

Հիսուս ասեց. «Ես եկա, որպեսզի ինձ հավատացողները կյանք ունենան և առավել կյանք ունենան»: Նա խոսում էր ժողովրդի հետ և առակավոր ձևով, պատկերաչից ոճով Աստծու ճշմարտություններն էր փոխանցում նրան: Իսկ ժողովուրդը մի հոտ էր, որ իրեն ուղղություն տվող հովիվ չուներ: Եվ Հիսուս ասեց. «Ճշմարիտ հովիվը նա է, որ դռնից է ներս մտնում և ոչ թե նա, որ գողի նման կողքից է մուտք գործում: Այդպիսին գող է և ավազակ, իսկ նա, ով դռնից է մտնում, նա է ճշմարիտ հովիվը: Նրա ձայնը կլսեն և իրեն կհետևեն: Ես եմ դուռը»: Հիսուսին հետևողը արքայություն կմտնի, որովհետև Նա է ճանապարհ բացողը մեզ համար դեպի մարդկային կյանքի այն գերագույն ապրումը, որ Ավետարանը կոչում է «երկնից արքայություն», «զի արքայութիւնն երկնից,— ասում է Հիսուս,— ի ներքս ի ձեզ է»՝ երկնքի թագավորությունը ձեր հոգիների մեջ է:

Մարտակերթի ճամադարին. հողի աշխատավորի հետ

Գանձասար. ֆարգրում է Վեհափառը

Երջանկութեան ապրումը, գոհունակության և կյանքը իմաստավոր կերպով ապրելու հոգեկան զգացումն է երկնքի արքայությունը, որ սկսում է այս հողեղեն երկրից, բայց չի վերջանում այս երկրով և դա անդենական, հավերժական, երանական կյանքն է, որ Աստված պատրաստել է մեզ համար: Ի՞նչ ուզեց ասել Հիսուս, երբ ասեց «Ես եկա, որպեսզի կյանք ունենաք»: Մի՞թե մարդիկ կյանք չունեին՝ ապրում էին, ծնվում էին, ուտում էին, հագնվում էին, զվարճանում էին, ծերանում էին և հետո մահանում էին: Բայց եթե ա՛յս է կյանքը, ուրեմն այն իմաստ չունի, քանզի չի տարբերվում ո՛չ բուսական և ո՛չ էլ կենդանական կյանքից: Սրանք էլ ծնվում են, աճում, պտղավորվում և հետո անհետանում են:

Սաղմոսերգուն ասում է. «Մարդոյ, որպէս խոտոյ են ատրք իւր, որպէս ծաղիկ վաշի այնպէս ծաղկէ: Ենչէ ի մմա հողմ եւ ոչ է եւ ոչ եւս երեւի ի տեղի նորա»՝ հողմի փչելուց կշորանա և անգամ չես իմանա, թե որտե՞ղ է եղել այն՝ եղել է կամ չի եղել, այլևս իմաստ և նշանակություն չունի: Հիսուս չասեց, թե Ես եկա, որպեսզի ա՛յդ կյանքը ունենաք, այլ ավելացրեց. «Ես եկա, որպեսզի առավել կյանք ունենաք»: Այդ առավել բառը մեծ նշանակություն ունի՝ կյանքի մեջ կյանք ունենաք: Ի՞նչ է նշանակում: Այնպիսի իմաստավորված մի գոյություն, որ մարդուն լիարժեք անձ լինելու և արարածներից տարբեր լինելու զգացում է տալիս: Հիսուս եկավ մեր կյանքի մեջ հոգևոր, իմացական, բարոյական այնպիսի երանգներ բերելու, որ այդ կյանքը արժևորվի մեզ համար և դառնա իմաստալից կյանք, որ երբ մահը գա ու տանի բնախոսական կյանքը, ապա չկարողանա տանել հոգու կյանքը, մտքի կյանքը, մեր այն ապրումը, որ երբեք ժամանակ ու տարածություն չի ճանաչում:

Ա՛յդ կյանքն է, որ ապրվել է եկեղեցում: Այս պատերն ու քարերը քար են, որ էլ լինեն՝ լեռան, թե դաշտի վրա, ձորագետակի վրա քարը քար է: Բայց երբ մարդը քարը վերցնում և նրան իմաստ է տալիս՝ քանդակում խաչքար, իր հոգին է այդ քարի մեջ դնում: Եվ քարը դադարում է քար լինելուց ու այն դառնում է հոգու վկայություն, ճշմարտության վկայություն: Հետևաբար, Հիսուս եկավ և մեզ տվեց քրիստոնեական կյանքի այդ հասկացողությունը: Եվ ինչպե՞ս հիմա ես ծունկի չգամ իմ հոգու մեջ և չասեմ՝ փառք Քեզ Տեր, որ այնպես արեցիր, որ մեր հայ ազգը եղավ առաջին ազգերից մեկը, որ ընդունեց այդ իմաստով կյանքը ապրել՝ քրիստոնեությունը, քրիստոնեական հավատքը, քրիստոնեական իմաստասիրությունը միախառնեց իր գոյության, իր ազգային ինքնության, իր լինելության հետ և դրանից երբեք չբաժանվեց:

Շատ հալածանքներ եկան, ավերակներ ու կործանումներ եղան, բայց հավատքը մնաց անխախտելի և մնացինք ու ապրեցինք: Տեսե՛ք, քանի՞ ազգեր եկան ու գնացին պատմության թատերաբեմից և հիմա այդ ազգերը միայն թանգարաններում են պահվում ու հիշվում: Բայց եթե մենք տոկացինք որպէս ապրող և շնչող ազգ, դրա ամենամեծ ուժը այն է, որ մենք հավատացինք, որ կյանքի մեջ կյանք կա և այդ կյանքով ապրված կյանքն է, որ հավերժական է և դրանով է, որ մենք ապրում ենք:

Դո՛ւք մարդկայնորեն ամենադժվարին և ամենաճանր օրեր ապրեցիք Արցախում: Այս մի քանի օրերին, որ ես գտնվում եմ Արցախ նահանգում, զնացի մինչև Հաղրութ՝ հարավ, և հիմա եկել եմ հյուսիս, անցել եմ բոլոր քաղաքների, ավանների, գյուղերի միջով: Մենք հեռու գտնվելով շատ մոքաղաքների, ավանների, գյուղերի միջով: Մենք հեռու գտնվելով շատ մոտից ենք հետևել ձեր կյանքին: Արցախի քարտեզները այնտեղ՝ Լիբանանում, յուրաքանչյուր հայի պատից էր կախված կամ սեղանի վրա էր դրված

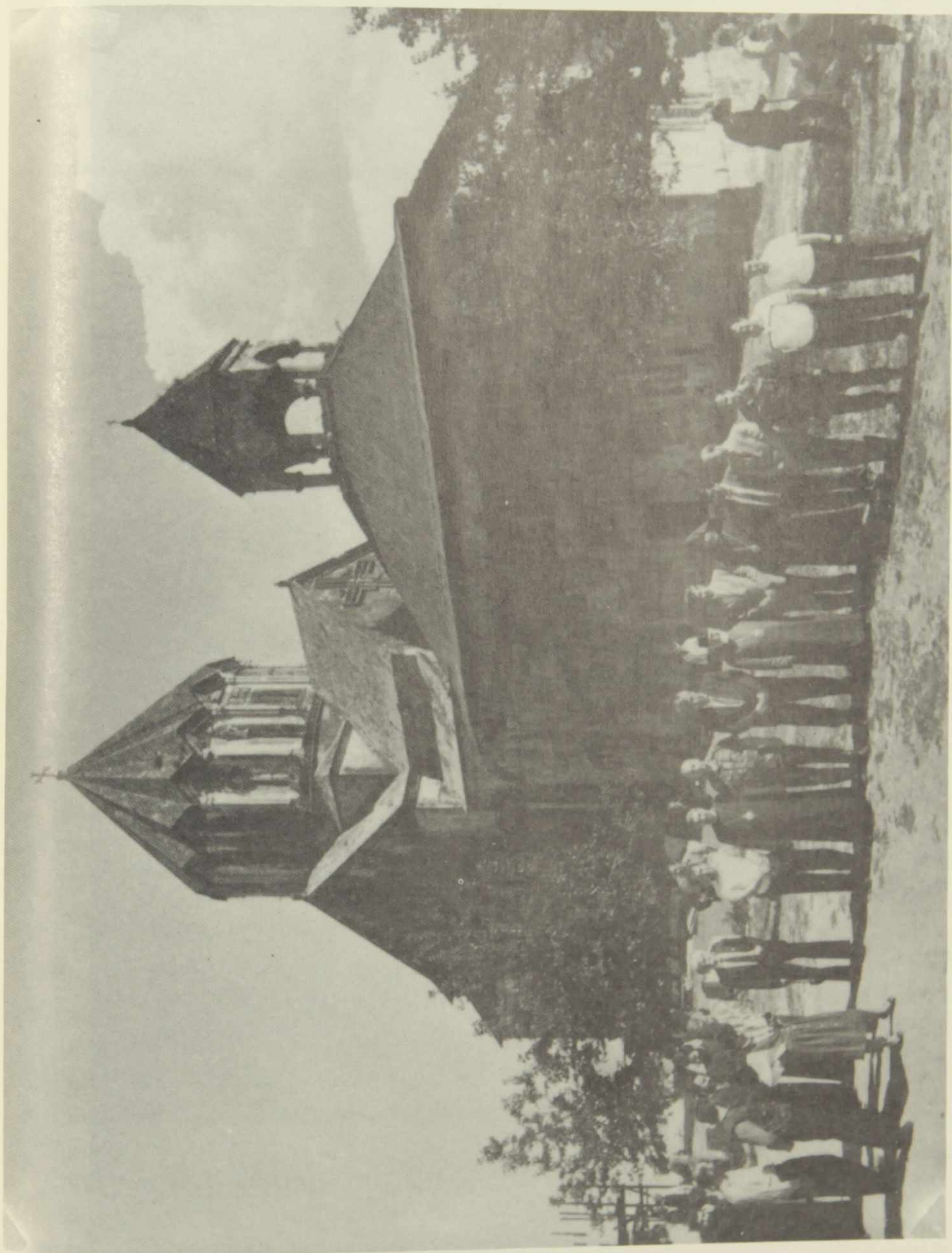
և ամեն օր խոսվում էր այս կամ այն շրջանի՝ Ասկերանի, Մարտունու, Մարտակերտի, Գանձասարի կամ Վանք գյուղի մասին, սրանք մեզ համար դարձել էին մեր կյանքի մասնիկը, թե ո՞ր տեղն են այսօր բռնագրավել մեր թշնամիները, ո՞ր տեղն է այսօր ազատագրվել մեր քաջամարտիկների հերոսական պայքարով: Եվ նույնիսկ ես Դպրեվանքում աշակերտներին դիտողություն եմ արել, որովհետև դասերը թողել և քարտեզի վրա բուն քննության հետևում էին Արցախի ժողովրդի հերոսական պայքարի յուրաքանչյուր իրադարձության: Բայց ինչպե՞ս կարողանայի արգելել այդ երիտասարդներին, ովքեր նույն արյունն ու հավատքը ունեին, թեև հեռու էին աշխարհագրականորեն, բայց հեռու չէին հոգեկանորեն և ձեր կյանքն էին բաժանում, այն կյանքը, որ քրիստոնեական հավատքով է դրոշմված, Մուրթ Մեսրոպի գիրով է կնքված, մեր հերոսների արյամբ է շաղախված, մեր սրբերի աղոթքով է ճոխացած և հզորացած:

Այսօր եկել եմ ձեզ մոտ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից: Աստված այնպես տնօրինեց իմ կյանքը և մեր ժողովուրդը այնպես կամեցավ, որ ինչ տվել է ինձ իբրև կյանք՝ չգիտեմ քանի տարիներ, այդ ամբողջը իմ Հայրենիքին, Արցախի ժողովրդին և իմ ազգին պիտի ընծայեմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի խորանից, որտեղից էլ բերում եմ ձեզ այդ հավատքի ուժը:

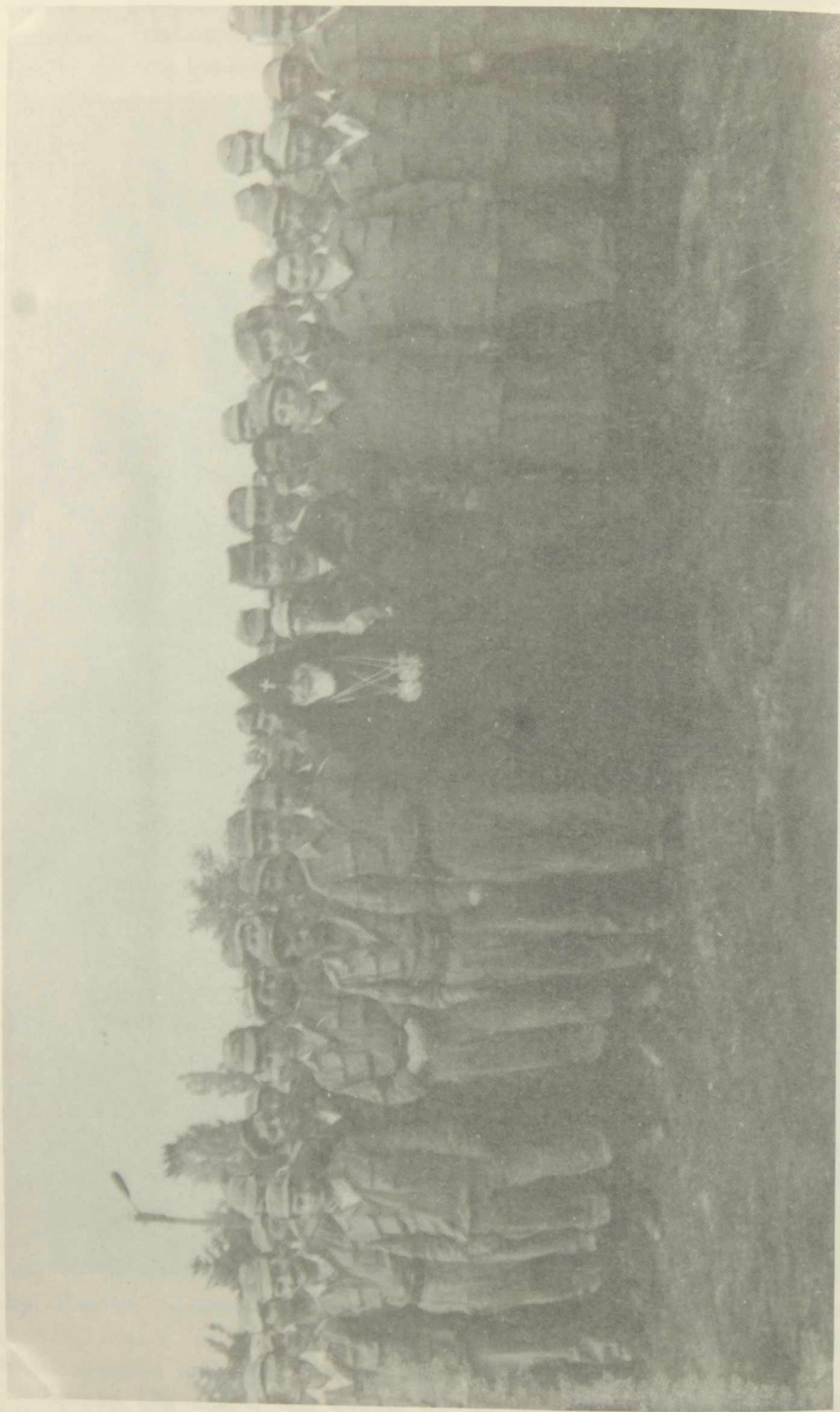
Էջմիածինը մեր գերագույն սրբությունն է: Այնտեղ է իջել Քրիստոս: Երեխաներ, դպրոցականներ, դուք լավ իմացեք մեր պատմությունը, որ սրանից 1700 տարիներ առաջ մի գիշեր, երբ քնած էր Գրիգորը, որ հետագայում պիտի Լուսավորիչ կոչվեր, հանկարծ մի լույս ծագեց: Լույսի մեջ տեսավ, որ Հիսուս եկավ ոսկի մուրճը ձեռքին, հարվածեց այն վայրին, որ ճանաչվում էր որպես սանդարամետ՝ այսինքն դժոխքի կենտրոն, և ասեց. «Այստեղ պիտի կառուցեք իմ եկեղեցին»: Աստված է իջել մեր Հայաստան աշխարհը և ցույց տվել մեզ Իր Տան տեղը: Աշխարհում ո՞ր մեկ ազգն է այսպիսի տեսիլք ունեցել և այսպիսի տեսիլքով իր եկեղեցու կյանքը սկսել: Մենք պետք է արժեցնենք մեր այդքան հարուստ անցյալը: Հաթգանք անցյալին, բայց ի՞նչ է պարտքը իմ, ձեր, այս երեխաների՝ ներկայի և գալիքի համար:

Այսօր հատուկ կերպով եմ եկել այստեղ, ԺԳ դարից շինված և կանգուն մնացած Մայր տաճարը՝ ասելու համար, որ եթե ձեր հայրերը, իմ հայրերը այստեղ, Էջմիածնում, Դադի վանքում, Ամարասում, Շուշիի Ղազանչեցոց եկեղեցում և ուրիշ վայրերում տասնյակներով եկեղեցիներ են շինել, հարց տանք մենք մեզ, թե ինչպե՞ս են կառուցել: Մեզանից ավելի՞ հարուստ են եղել՝ այս հողն են ունեցել, ուրիշ ի՞նչ են ունեցել, էլեկտրական հոսանք են ունեցել, խոշոր մեքենաներ են ունեցել: Այս քարերը իրար վրա իրենք են բարձրացրել հավատքի ուժով, իրենց երկիրը Աստծու վկայարան դարձնելու կամքով: Ա՛յս է մեր արժեքը, դրանից եթե պարպենք, ուտել, խմելով ի՞նչ կլինենք՝ ոչ ի՞նչ, մի օր կծնվենք, անիմաստ կապրենք ու կմեռնենք-կգնանք: Հավատք, գաղափար, մշակույթ, հայրենիքի սեր, Աստծու օրհնությամբ հավիտենական կյանքի՝ առավել կյանքի գաղափար, ա՛յս է, որ մեզ պիտի հզորացնի, ա՛յս է, որ մեզ պիտի դարձնի ժամանակակից չընկճված և ժամանակով չվերջացող ազգ:

Դարեր ենք ապրել այս հողին: Մի օր մի օտար երկրում 300.000.000 հաշվվող ժողովրդի մեջ, մի թղթակից ասաց. «Այս տարի մենք տոնում ենք մեր քաղաքի երկուհարյուրամյակը և ոչինչ չի կարող բաժանել մեզ մեր երկուհարյուրամյա քաղաքից»: Դարձա և ասացի. «Շնորհավորում եմ,

Վեհափառ Հայրապետ Գանձասարի վանքում

Մարտակեր. Վեհապառ Հայրապետը զինվորների հետ

Աստված նոր երկուհարյուրամյակ պարգևի: Բայց դուք էլ հիշեք, որ սրանից տասը տարի առաջ մենք էլ տոնեցինք մեր Երևան քաղաքի 2750-ամյակը»: Տեսեք, ինչքա՛ն արմատ ունենք, ինչքա՛ն ուժականություն ունենք. եկեք հաղորդ մնանք այդ ուժականությանը և այս երեխաները սովորեն մեր քրիստոնեական հավատքը: Այդ ժամանակ է, որ կուժեղանանք: Եվ Սուրբ Էջմիածինը մեզ համար միշտ պիտի լինի այն սնուցիչ մայրը, որի հոգևոր կաթն ենք խմել և այդ կաթով ենք սնանել, այդ կաթով ենք մեծացել, այդ կաթով ենք ուժեղացել: Այսօրվա աշխարհի վաղանցուկ, ժամանակավոր հանույքների հետևից չերթանք, այլ հոգով լցվենք, ազգ դառնանք՝ այսինքն, գիտակցություն ունեցող, իր ինքնության արժանապատվությունը զգացող ազգ դառնանք: Մեր ազգը կնքվել է Աստծուց, Քրիստոսի Ավետարանով, մեր հայրերի աղոթքով: Այս շարականները, որ երգում էիք, երեխաներ, դարեր ու դարեր երգվել են մեր ազգի զավակների կողմից:

Դո՛ւք, ծնողներ, խոսքս ձեզ եմ ուղղում, այս երեխաներին ձեր տան մեջ սովորեցրեք մեր աղոթքները: Տունը տանար է հայի համար: Մեծ մայրս է սովորեցրել ինչպես աղոթել, Սուրբ Գիրքը նա է պատմել ինձ: Մենք պետք է հոգեկանորեն լցնենք մեր տները, մեր բնակարանները, մեր ընտանիքները: Եվ այդ ժամանակը բոլոր ընտանիքները կգան, կհավաքվեն այս եկեղեցում և կկազմեն մեկ ընտանիք՝ հասարակաց, ընդհանրական ընտանիքը, որը եկեղեցին է, ազգն է, մեր Հայրենիքն է և մեր մշակույթն է նաև:

Ամեն անգամ, երբ շրջում եմ Հայաստանում և տեսնում այն բոլոր վկայությունները, որոնք թողել են մեր հայրերը, ես դրանք անցյալի հետ չեմ շաղկապում, դրանք իմ մեջն են, իմ հոգում, նրանք անմահ են, որովհետև առավել կյանք ունեն: Եթե նյութական կյանքով ապրենք միայն, ափսոս և՛ մեզ, և՛ մեր գոյությանը, մարդկային կյանք չէ այդ: Բայց եթե հոգևոր կյանքով ապրենք, ազգային իմաստով, հայրենասիրական ոգով և Աստծու շնչի ներքև, Ավետարանի լուսավորության տակ, այն ատեն է, որ ես ձեզ կշնորհավորեմ իբրև արժանի ժառանգորդները մի մեծ ազգի՝ փոքր թվով, փոքր հողով, բայց մեծ հոգով ազգի: Այդ մեծ հոգին չփոքրանա: Եվ դուք միշտ հաղորդ լինեք հայության այս մեծ հոգու հետ և չփոքրացնեք ձեր մեջ այդ մեծ հոգին, մշտաբարբառ, մշտակենդան և մշտահոս հոգին մեր հոգիների մեջ:

Այսօրվա Պատարագին ես ուզում եմ իմ գնահատանքը հայտնել ձեր առաջնորդ սրբազանին, որ ամեն ճիգ է թափում, որպեսզի շեն մնա սուրբ հավատքը Արցախ աշխարհում, նաև բոլոր հոգևորականներին: Ապրե՛ք, սիրելի հոգևոր եղբայրներ՝ վարդապետներ, քահանաներ, սարկավազներ, հազա՛ր ապրեք, եթե մեր ժողովուրդը այսպես հավատքով ապրեցնեք: Խորանի վրա տեսա երիտասարդներին, երիտասարդներ եմ տեսնում նաև ձեր մեջ. առա՛ջ եկեք, տղաքս: Եթե մի գյուղում քահանա չկա, երկնքից չափտի բերվի, այլ դո՛ւք պիտի լինեք: Եթե դուք չլինեք, ձեզ նմանները չլինեն, այս եկեղեցին ինչպե՛ս պիտի շենանա, հոգու վկայություն ինչպե՛ս պիտի դառնա: Քաջ եղեք, քանզի հոգևորական դառնալը ամենից մեծ պատիվն է, որովհետև ամենանվիրական պարտքն է՝ Աստծու թարգմանը լինել մարդկանց: Առօրյա կյանքի սպառողական երևույթներով դուք ձեզ մի՛ մաշեք, այլ «յառաջ մատիք»՝ Աստծու առաջ, ժողովրդի առաջ և մի գյուղում, ավանում, քաղաքում եթե տեսնեմ, որ եկեղեցին փակ է, թվում է, թե մի կույր բան կա մեր մարմնի վրա: Բացենք մեր աչքերը, որպեսզի կարողանանք մեր հավատքի տները շենացնել՝ որպեսզի առավել կյանքը լցվի մեր մեջ:

Թող այս մտածումով մենք գոտենալով ենք, զորանանք և մեր հոգևոր հայրերի գործունեությամբ, մեր պետական իշխանությունների հոգատարությամբ և մեր քաջարի բանակի պաշտպանությամբ կարողանանք այս հողը մեզ համար պահել կենդանի և կենդանարար: Այսօր դուք պետք է լավ իմանաք, որ Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահի աջելությունը ինձ հեռու, ևս Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության վարչապետի ներկայությունը մեր կողքին ունի խորհրդանշական մեծ նշանակություն: Մա ասում է մեզ, որ պետությունը մեր կողքին է հոգևոր այս մեծ վերստեղծման, վերանորոգության շրջանին: Ես իմ գնահատանքն եմ հայտնում նրանց, իրենց իսկապես Եկեղեցու արժեքը ճշգրիտ կերպով հասկացողության և առ այդ իրենց տարած աշխատանքների համար: Թող Աստված օրհնի նրանց, որպեսզի նրանց մեծ ու դժվարին պարտավորությունը՝ հայրենաշինության, ազգակերտումի, պետական կառուցումի այս ամենադժվարին օրերին լինի պտղաբեր «ընդ միոյ երեսուն, ընդ միոյ վաթսուն և ընդ միոյ հարիւր», ինչպես ասում է Սուրբ Ավետարանը:

«Ընթերցե՛ք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցի ընդ ձեզ, ընդ ամենեւեւս: Ամեն»:

Մարտակերտ քաղաքն էր օրվա մյուս հանգրվանը: Զարմանալի անուններ են կրում այս փոքրիկ լեռնաշխարհի բնակավայրերը՝ Մարտակերտ կամ Մարգակերտ: Վեհափառ Հայրապետի այցը այս քաղաքին երկու նպատակներն էլ հետապնդում էր իր մեջ՝ շնորհավորել կերտած մարտի հաղթանակը և անցնել մարդ կերտելու գործին: Քաղաքի մարզադաշտը լեփլեցուն էր ժողովրդի բազմությամբ: Օրըստօրե վերադարձող բնակիչների թիվը հասնում է շուրջ 3000-ի, որոնց մեծ մասը եկել էին հաղորդակից դառնալու Հայոց Վեհին: Մարզադաշտի դարպասների մոտ երեխաների հսկա խումբը երգերով և ծաղիկների տեղատարափով դիմավորեց Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ այս եղանակով առանց մեծ-մեծ խոսքերի վստահեցնելով, որ իրենք լինելու են արժանի ժառանգը ոչ միայն մեր անցյալի պատմության հերոսների, այլև իրենց հայրերի և եղբայրների, ովքեր զոհվեցին, որպեսզի իրենք ապրեն Աստծուն և Հայրենիքին անմնացորդ ծառայելու համար:

«Առաջնորդ սրբազան, հոգևոր եղբայրներ, հարգարժան փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության պարոն Գագիկ Հարությունյան, հարգարժան վարչապետ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և պետական ներկայացուցիչներ, քաջամարտիկ զինվոր եղբայրներ, հավատացյալ և հավատարիմ հայորդիք,

Այս օրը իմ կյանքի մեջ ամենագեղեցիկ օրերից մեկը պիտի մնա և երբեք չպիտի մոռանամ և չեմ կարող մոռանալ իմ այս առաջին հանդիպումը Մարտակերտի քաջարի ժողովրդի հետ: Երբ սրանից մեկ և կես տարի առաջ Աստծու կամքով և հայ ժողովրդի ընտրությամբ կոչվեցի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության նվիրակաճառույն, բայց ծանրագույն պարտավորության, առաջին պարտք զգացի ժողովրդիս հետ լինել, ժողովրդիս մոտ լինել, ժողովրդիս ապրումները իմ կյանքի ապրումների հետ շաղախել: Մեր Տերը և Փրկիչը Հիսուս Քրիստոս իր Երկնային առաքելությունը երկրի վրա կատարեց միշտ շրջագայելով ժողովրդի մեջ, գնալով ժողո-

Վեհափառ Հայրամբեցի Մարտկերի զնորոն

վերդին, մոտենալով ժողովրդին, խոսելով ժողովրդին, Իր մտածումները, Իր գաղափարները, Իր սկզբունքները ժողովրդի հետ բաժանելով:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը եկեղեցական հոգևոր կենտրոնն է ամբողջ հայ ժողովրդի: Եվ, հետևաբար, ով էլ լինի այնտեղ, Կաթողիկոսը չի կարող ինքն իրեն կտրել ժողովրդից: Եվ այսօր ձեր առաջնորդ սրբազանի, նաև Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահ պարոն Ռոբերտ Քոչարյանի միացյալ հրավերով, ես եկա Արցախ և չուզեցի Արցախից մեկնել առանց հյուսիսային կողմն աշխարհիս տեսնելու: Առավոտյան Սուրբ և անմահ Պատարագ մատուցվեց Գանձասարի վանքում, այնտեղ իմ խոսքն ուղղեցի ժողովրդին և ցանկանալով ցանկացա զալ այստեղ՝ Մարտակերտ, և լինել ձեզ հետ աղոթքով, մտածումով, սրտով, մտքով ու հոգով:

Սիրելիներ, ճիշտ է, որ առաջին անգամն եմ իմ աչքերով տեսնում Մարտակերտը և ամբողջ Արցախ նահանգը: Բայց վերջին յոթ տարիներին գրեթե ամենօրյա հետևողությամբ մենք շատ մոտից ենք հետաքրքրվել այս աշխարհի մեջ տեղի ունեցող հեղաշրջող իրադարձություններով: Ամեն անգամ, որ լուրերը ստանում էինք Մեր գրասենյակում՝ Բեյրութում, բացում էինք քարտեզը և կարծեք ձեզ հետ միասին շրջանից-շրջան հետևում էինք բոլոր տագնապալի դեպքերին, այն բոլոր անարդար հարձակումներին, որոնք կատարվեցին մեր ժողովրդի դեմ, երբ ուզեցին այդ ժողովուրդի ազատ կամքը՝ Աստծու տված կամքը ազատության խել իրենից:

«Փառք Քեզ Աստուած, փառք Քեզ յաղագս ամենայնի, Տէր, փառք Քեզ»: Եկավ ազատության օրը: Գիտեմ, դժվար եկավ, բայց ո՞ր ազատությունն է դյուրին եկել որևէ ազգի պատմության մեջ: Ազատությունը միշտ ձեռք է բերվել զոհողությամբ: Նա, ով զոհողություն չի կարող անել, ազատություն չի կարող վայելել: Մենք մեր ազգային քայլերգում ասում ենք.

«Ամենայն տեղ մահը մի է,
Մարդ մի անգամ պիտ մեռնի,
Բայց երանի, որ իր ազգի,
Ազատութեան կը զոհուի»:

Սա հայության փիլիսոփայությունն է: Եվ այժմ իմ խոսքը հատուկ կերպով ուղղում եմ բոլոր իմ այն եղբայրներին, ովքեր ուրիշ տարագ ունեն: Մենք հոգևորականներս, զինվորներ ենք, մենք էլ ուրիշ տարագ ունենք: Մենք դադարել ենք անձ լինելուց, անհատ լինելուց: Մենք մեզ տվել ենք ընդհանրական արժեքի՝ գերագույն էակ Աստծուն և նվիրական սրբություն Հայրենիքին ծառայելուն: Դուք այսօր այսինչ-այսինչյան անունը չունեք միայն, այլ ունեք հաջոց զինվոր տիտղոսի պատիվը և ազգը ձեզ նման երիտասարդներով, ձեզ նման զինվորներով կարող է միայն և՛ հպարտանալ, և՛ փրկվել, և՛ պաշտպանվել, և՛ զարգանալ:

Ես այս երկնքով բացված Աստծու տաճարի մեջ, հոգուս մեջ ծունկի նկած իմ հարգանքի խոսքը ուղղում եմ դեպի Աստված և հարգում եմ անմահ, անմեռ, անթառամելի հիշատակը բոլոր այն քաջամարտիկների, ովքեր երեկ ձեզ և ինձ նման ապրում էին, կյանքը վայելում էին, բայց երբ եկավ պարտականության ժամը, իրենք իրենց գերագույն ուժը, գերագույն բարիքը՝ կյանքը, չզլացան: Կյանքից ի՞նչ կա թանկ: Հարգա՛նք նրանց: Եվ ես զգում եմ, եթե հոգով մոտենաք կյանքին, դուք էլ պիտի զգաք, որ նրանք

աշխատանքից մեզ դիտում են: Նրանք չեն մեռել, նրանց մարմինը հող է դարձել, այո՛, ո՞ր մարդու մարմինը հող չի դառնում, բայց նրանց գաղափարը, Աստվածային անմահ Հոգու ճառագայթը նրանց հոգու մեջ անմահ է: Երկնքից այսօր հրճվում են, երբ տեսնում են, որ դուք այժմ այսպես ազատ կարող եք ձեր հողի բարիքները ձեր ձեռքերովը դուրս բերել հողից և կյանքը ապրել խաղաղության մեջ: Ես ձեր ղեկավարներից շատ լավ տեղեկացել եմ, թե տակավին վերջնական խաղաղություն չի հաստատվել: Տակավին մի քանի կիլոմետր այն կողմ, մեր սահմանի վրա, ապահովություն չկա: Բայց ես գյուղացու զավակ եմ, ամբողջ պատանեկան կյանքս ապրել եմ գյուղի մեջ: Ես գիտեմ, թե ի՞նչ է նշանակում անձրևի և արևի խաղը: Գյուղում երբ անձրև գար, բոլորս տուն էինք մտնում, երբ արևը բացվեր, տունը թողնում, դուրս էինք գալիս դաշտում աշխատելու:

Իմ մեծ պապը ասում էր. «Տղա՛ս, արև կա, տան մեջ մի մնա, գնա դաշտ աշխատելու»: Եթե իմ խոսքերը լավ հասկանաք, կյանքը անձրևի և արևի փոխանակման շարունակական հաջորդություն է: Երբեմն արև է գալիս, երբեմն անձրև, երբեմն կարկուտ և երբեմն էլ ձյուն: Ես ձեր ցավը շատ լավ եմ հասկանում, ձեր պայմանները լավ եմ ըմբռնում, որովհետև գրեթե տասնհինգ տարիներ Լիբանանում ռումբերի ու հրացանաձգությունների ներքո եմ ապրել: Կիլիկյան Աթոռի վանքում ամիսներ եմ անցկացրել նկուղում նստած և քսանից ավելի ռումբեր են ընկել մեր վանքի վրա, հազարավոր հայ տներ են քանդվել և միայն երեք տարվա ընթացքում, Լիբանանի գաղթական հայերս այնտեղ կարողացանք վերականգնել 2224 տներ:

Եղբայրներ՛ր, մենք պատերազմ չենք ուզում, ուրիշի հողը չենք ուզում, ուրիշի իրավունքը չենք ուզում կապտել, յուրացնել ու սեփականացնել: Մենք հարգել և հարգում ենք մեր բոլոր հարևաններին: Ազգային արժանիք է դա, Աստծու հրաման է դա, բայց նաև Աստծու հրամանն է մեզ՝ կյանքը պաշտպանել: Կյանքը Աստծու տված գերագույն բարիքն է և այն ուրիշները իրավունք չունեն մեզնից խլելու: Մենք պարտավոր ենք Աստծու տվածը Աստծուն վերադարձնել, այն շահեցնելով և իրագործելով մեր կյանքում և ոչ թե ուրիշի կամ մեր ձեռքով փչացնել:

Խաղաղության շրջանում մենք պետք ունենք ասելու, արևը դուրս է եկել և պետք է գնալ մեր գործին: Մեր ձեռքերով, սեփական ուժերով, մեր իրավունքը եղող այս նվիրական հողից մեր կյանքը շահենք և դրանով ցույց տանք աշխարհին, որ հայի անցած տեղում կանաչ կբուսնի, այնտեղից կյանք առաջ կգա: Աստված տվել է այս հողը: Մենք այդ հողի տերն ենք և այդ հողի ծառան ենք: Իմ դողդոջ ու տկար ձեռքերը խաչը և Ավետարանը բռնելուց առաջ, այս կաթողիկոսական գավազանը բռնելուց առաջ հող է բռնել՝ պատիվ իմ ձեռքերին, որ հող է մշակել ու նրա հետ է խառնրվել և տեսել է, թե մի հատիկ փոքրիկ սերմից ինչպես է հասկը դուրս գալիս:

Սիրելիներ՛ր, Աստված որքան կյանք տա Մեզ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Մենք երբեք պիտի չդադարենք ձեր մասին մտածելուց, ձեզ համար աղոթելուց և ձեզ համար գործելուց: Ուրախ ենք Մենք, որ այստեղ ունենք մեր ժողովրդին նվիրված, Աստծու աղոթքը իր հոգու մեջ խառնած և մեր ազատագրական պայքարին ամբողջականորեն նվիրված մի հոգևոր առաջնորդ՝ հանձին Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյանի, և բոլոր այն հոգևորականների, ովքեր խաչով օրհնում են և աղոթքով խնդրում Աստծուն, որ փորձանքը, պատերազմը վերջանա և հայը Արցախի մեջ իր արդար

Այցելություն ռազմական հոսպիտալ

գործը տանի վասն Աստծու և վասն Հայրենյաց: Շնորհավորում եմ մեր բոլոր հոգևորականներին, բոլոր եկեղեցականներին, ովքեր իրենց գործն են կատարում այս հողի վրա: Ես այսօր ձեր առաջ կանգնած առաջին անգամն է, որ ձեր աչքերին եմ նայում և ուրախ եմ, որ իմ աջ կողմում կանգնած է Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահը, որ եկել է հատուկ կերպով լինելու Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հետ և մեզ հետ լինելով ամբողջ մեր ժողովրդին ասել, որ Հայոց Պետությունը իր նախագահով և ամբողջ պետական կազմով պաշտպանում է Ղարաբաղի ժողովրդի կյանքով ու գործով արդարացվող այս դատը, որ ազատագրության արդար դատն է մեր ժողովրդի: Ահավասիկ, նրա կողքին կանգնած է իր եղբայրը՝ վարչապետը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, որպես ներկայացուցիչը Արցախի Հանրապետության նախագահի: Պետություն և Եկեղեցի՝ միասին, որովհետև երբեք բաժան չեն եղել, այլ մեր պատմության մեջ միշտ եղել են կողք-կողքի: Ես ողջունում եմ ազատ, անկախ մեր Հայրենիքի այս միասնությունը մեր Եկեղեցու հետ, նաև շնորհավորում եմ Ղարաբաղի մեր իշխանությանը, որ այսպիսի հարգանք և սեր ցույց տվեց հանդեպ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, մեր Եկեղեցին և Մեր տկար անձին: Այժմ ես ուզում եմ, որ մենք բոլորս աղոթք անենք առ Աստված, որ Ինքը գորացնի մեզ: Այնքան ժամանակ, որ պատերազմ չկա, գործ կա, գրեցեք ձեր բարեկամներին ու ազգականներին որտեղ էլ լինեն, թող վերադառնան: Այս է մեր հողը, աշխարհում որտեղ ենք կյանք փնտրում, եթե ոչ մեր հողի վրա: Հետևաբար, վտանգն էլ մերն է, կյանքն էլ մերն է, ցավն էլ մերն է, ուրախությունն էլ մերն է: Լինե՛նք միասին, գործե՛նք միասին և եթե պետք լինի՝ մենենք միասին՝ հավերժորեն միասին ապրելու համար: Ամեն»:

ՄԱՅԻՍ 22

«Աստուած, դու դարձեալ կեցուցես զմեզ,
 ժողովուրդ քո ուրախ եղիցի ի քեզ»:
 (ՍԱՂՄ. 27 7)

Վերջին օրն անցավ Ստեփանակերտում: Վեհափառ Հայրապետը նախ քաղաքի գինվորական հիվանդանոցում գոտեպնդեց վիրավոր ազատամարտիկներին և քաջալերեց ու գնահատեց բժիշկների այդքան ծանր պայմաններում կատարած հերոսական աշխատանքները: Այնուհետև այցելեց նոր կառուցվող մանկական ախտորոշման հիվանդանոց, որտեղ, բացի հոգևոր մխիթարությունից և բարոյական աջակցությունից, Վեհափառ Հայրապետը նաև շուրջ 100.000 ԱՄՆ դոլարի հասնող նյութական օժանդակությամբ սատարեց իրականացվող աշխատանքները՝ ցանկություն հայտնելով, որ այդ հիվանդանոցը կոչվի արցախցի զավակներից մեկի՝ Գարեգին Ա Հովսեփյանց Հայրապետի անունով: Հանդիպում տեղի ունեցավ նաև ԼՂՀ կառավարության նստատեղում, որտեղ, ծանոթանալով Արցախի վերաշինության և ստեղծագործական կյանքը բնականոն հունի մեջ դնելու աշխատանքներին, Վեհափառ Հայրապետը հույժ գոհունակություն և իր գորակցությունը հայտնեց կատարված և կատարվելիք բոլոր ձեռնարկներին: Այս ամենին եկավ ավելանալու նաև չնախատեսված մի շատ հուզիչ հանդիպում Ստեփանակերտի առաջին գորագնդի հետ, որին Վեհափառ Հայ-

րապետի օրհնությամբ պիտի հանձնվեր Ղարաբաղյան բանակի առաջին մարտական դրոշը: Դրոշի հանձնման սրտառույշ արարողությունից հետո, Վեհափառ Հայրապետը հայրական օրհնություններ բաշխեց Հայոց ազատագրական բանակի մարտիկներին:

«Մեծարգո նախագահ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգարժան և սիրեցյալ զորավար և զորագլուխ, հարգելի փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, հոգևոր եղբայրներ և պատվական, թանկագին արյունակից և ճակատագրակից զինվոր եղբայրներ,

Ես այսօր սրտիս խորքերից փառք եմ ընծայում Աստծուն, որ ինձ այս մեծ պատիվը շնորհեց և առանձնաշնորհումը, որ իմ տկար ձեռքերով, բայց Աստծու զորությամբ օրհնեմ այն դրոշը, որ ձեր և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության պատիվն ու քաջությունն է խորհրդանշում: Ես հազիվ ընտրված Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ի Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, այսօր ինձ բախտավոր եմ զգում և փառք եմ տալիս Աստծուն, որ այս բացառիկ պատիվը շնորհեց ինձ ձեր առաջ գտնվելու և դրոշը օրհնելու:

Սիրելի զինվորներ, դուք այսօր գտնվում եք մի այնպիսի պարտականության առաջ, որ ողջ հայության՝ և՛ Ղարաբաղի, և՛ Հայաստանի, և՛ ամբողջ արտասահմանի հայության հարգանքի և հիացումի առարկա եք դարձել: Հազա՛ր ապրեք: Հավատացե՛ք ինձ, Աստծու ձայնը կարծես իմ մեջից խոսում է: Հազա՛ր կապրեք, եթե միշտ այսպե՛ս ապրեք՝ պատրա՛ստ, արի՛, մեր Հայրենիքի պաշտամունքը ձեր հոգիների և նրա պատիվը ձեր կրծքերի ներքև: Այսօր ինչ որ ասաց մեր սիրելի նախագահը, ինչ որ ասաց ձեր զընդապետը, ինձ համար թանկագին խոսքեր են և այն բանաձևը, որ կարդացվեց և ծածանվեց դրոշը, այդ բանաձևը մնա ձեր սրտերի վրա գրված երկաթագիր և ոչ թե թղթի վրա մնացող գրչագիր: Ազգերը հաճախ պատվրվում են այլազան չափանիշներով: Ասվել է, ասացեք ով է ձեր պետական կազմը, ասեմ, թե դուք ինչպիսի պետություն եք, ասացեք, թե ինչ տեսակ հոգևորականություն ունեք, ասեմ, թե ինչ տեսակ Եկեղեցի եք, ասացեք ինչ տեսակ մտավորականություն ունեք, ասեմ ձեզ, թե ինչ տեսակ ազգ եք: Այսօր ես ասում եմ. ասեք ինձ՝ ինչ տեսակ բանակ ունեք, ասեմ ձեզ ինչ տեսակ ժողովուրդ եք, ինչ տեսակ Հայրենիք եք:

Մեր ազգի այսօրվա չափանիշն էլ դուք եք՝ ձեր պատրաստակամությամբ և, մանավանդ, զոհողության գիտակցությամբ, որով դուք արժևորում եք ձեր զինվորությունը: Ես օրհնում եմ հիշատակը բոլոր նրանց, ովքեր ձեր շարքերից գնացին ճակատաճարտ՝ զոհելով իրենց կյանքը, և այժմ երկնքից դիտում են մեզ: Հարգանք բոլոր այն քաջամարտիկներին, ովքեր իրենց արյունն ընծայեցին վասն պաշտպանության Հայրենյաց մերոց:

Պատի՛վ, հարգա՛նք և քաջալերա՛նք ձեզ, որ գիտեք այսպես պատրաստակամ հոգով ընդառաջել ձեր մեծերի հրահանգին և ժողովրդի ձայնին, որպեսզի այդ ձայնը չլռի: Դուք միշտ պատենշի վրա եղեք և ձեր հոգևոր զինակիցները, զոհողության խորհրդանիշ խաչը բարձրացրած որպես մեր դրոշ, միշտ կանգնելու ենք ձեր կողքին, լինելու ենք ձեզ հետ, երբ դուք այսպես լինեք Հայրենիքի, ազգի հետ: Ես իմ շնորհակալությունն ու գնահատանքն եմ հայտնում նաև մեր Հայաստանի Հանրապետության փոխնախագահին, որ եկել է զորակցություն հայտնելու հանուն Հայաստանի Հանրապետության և նրա նախագահի: Եվ թող նա էլ կնքահայրը լինի այս մեծ արարողության, ինչպես նրա կատարողը եղավ ձեր նախագահը և

օրհնողը եղավ իմ տկար անձը: Աստված օրհնի և զորացնի ձեզ «ի խնամս մաքդասիրության Իրոյ» և վասն պաշտպանության հայրենյաց մերոց, հավիտյանս հավիտենից: Ամեն»:

Այս տեսակցությունից հետո Վեհափառ Հայրապետն այցելեց նաև քաղաքի կենտրոնում նոր եկեղեցու շինության համար հատկացված տարածք՝ մաղթելով, որ Տերը այն վերածի մի իսկական հավաքատեղիի և մաքրման սրբազան թոնրատան:

Քիչ անց Վեհափառ Հայրապետը Ստեփանակերտի մարզադաշտում հանդիպեց և իր հայրական խոսքն ուղղեց այնտեղ հավաքված հոծ բազմության՝ ծերերին ու մանուկներին, երիտասարդներին և երիտասարդուհիներին.

«Սիրելի առաջնորդ սրբազան՝ Պարգև եպիսկոպոս Մարտիրոսյան, հարգարժան նախագահ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության, հարգելի փոխնախագահ Հայաստանի Հանրապետության, սիրելի հոգևոր եղբայրներ և թանկագին ու հավատարիմ հավատացյալներ,

Այս րոպեն ժամանակացույցով չի չափվի: Իմ հոգու մեջ ապրումները այնքան հորդահոս կերպով են բխում, որ ես չեմ կարող ժամանակի սահմանափակումների կամ աշխարհագրական սահմանների ներքև դնել այդ ապրումները: Այս պահին դարերն են ինձ խոսում, այս պահին ձեր միջից ես խոսում եմ ողջ հայության հետ և՛ Արցախում, և՛ Հայաստանում, և՛ համայն աշխարհում:

Առաջին հերթին, երբ Արցախի հողի վրա իմ խոսքն եմ ուղղում Արցախի մայրաքաղաք Ստեփանակերտի ժողովրդին, փառք եմ տալիս Աստուծուն, որ ինձ շնորհեց այս գեղեցիկ, իմաստալից և ներշնչողական պահը: Մենք հոգևորական ենք դարձել ոչ թե մենք մեզ համար, այլ Աստծու և ժողովրդին ծառայելու համար: Երբ գտնվում ենք ժողովրդի մեջ, երբ գործում ենք ժողովրդի հետ, երբ աշխատում ենք ժողովրդի համար, այն ժամանակ միայն մեր հոգևորական լինելը իմաստ է գգենում: Այսօր ես այդ իմաստն եմ ապրում, երբ գտնվում եմ այսքան բազմության մեջ Ստեփանակերտում:

Ծառ սիրելի եղբայրներ և քույրեր, 1989 թվականին երբ ես իմ երջանկահիշատակ նախորդի՝ Վազգեն Ա. Ամենայն Հայոց Հայրապետի հրավերով գտնվեցի Սուրբ Էջմիածնում, այնտեղ մի խոսք ասեցի և այդ խոսքը գրեթե բառացիորեն այժմ մեջբերում եմ այստեղ. «Զգիտեմ, թե զալիք պատմաբանները ի՞նչ բառերով են բնորոշելու այս վերջին շրջանը մեր Հայոց պատմության: Բայց ես նախազգում եմ, հոգումս մեջ ապրում եմ այն գաղափարը, որ առողջ պատմագետը պիտի ասի մինչև 1988 թվականը նախադարաբաղյան շրջան և դրանից հետո՝ դարաբաղյան շրջան»: Իսկ դրանից երեք տարի հետո, երբ հռչակվեց Մայր Հայաստանի անկախությունը և կազմվեց Հայաստանի Հանրապետությունը, նոր և փառավոր լույս ծագեց մեր բոլոր երազների վրա: Եվ դուք զգում եք, դուք տեսնում եք, որ ես բախտավորությունը չեմ ունեցել ծնվելու իմ հայրենի հողի վրա, բայց իմ Հայրենիքը եղել է ինձ հետ առաջին այն օրից, երբ ես աչքերս բացել եմ արևի լույսին: Հայրենիքը աշխարհագրական սահման չէ միայն: Հայրենիքը ապրում է, կյանքի հասկացողություն է, ինքնության ճանաչում է, արժանապատվության գիտակցություն և ստեղծագործություն

Է: Ուրիշ տեղ առաջի, բայց այստեղ հարկ եմ գգում կրկնել. եթե Ստեփանակերտից և մի ուրիշ երկրից մի բոռ հող վերցնենք, տանենք մի գիտական կենտրոն և փորձեք այդ հողերի տեղային տարբերությունները գրանել, պատասխանը չեք կարող իմանալ: Բայց երբ Հայաստանի հողին մեր կյանքը շաղախենք, այն ժամանակ հողը կդադարի հող լինելուց, այլ կդառնա Հայրենիք: Այսպես է եղել մեզ համար: Արցախը կերպարանափոխեց մեր ողջ հայությունը: Այլևս հայը չէ այն Ամերիկայում, կա՛մ Լիբանանում, կա՛մ Ծալրագույն Արևելքում, կա՛մ Հարավային Ամերիկայում և կա՛մ մեր Մայր Հայաստանում, ինչ որ էր սրանից յոթ կամ տասը տարիներ առաջ: Մի հրաշագործություն կատարվեց, հայտնություն եղավ Արցախը: Արցախը անընդհատ ճնշվել էր, բայց չէր խամրել, չէր խեղդվել և ահավասիկ, փյունիկի նման նա վեր հառնեց և այսօր խմոր է դարձել Հայոց աշխարհի զանգվածում:

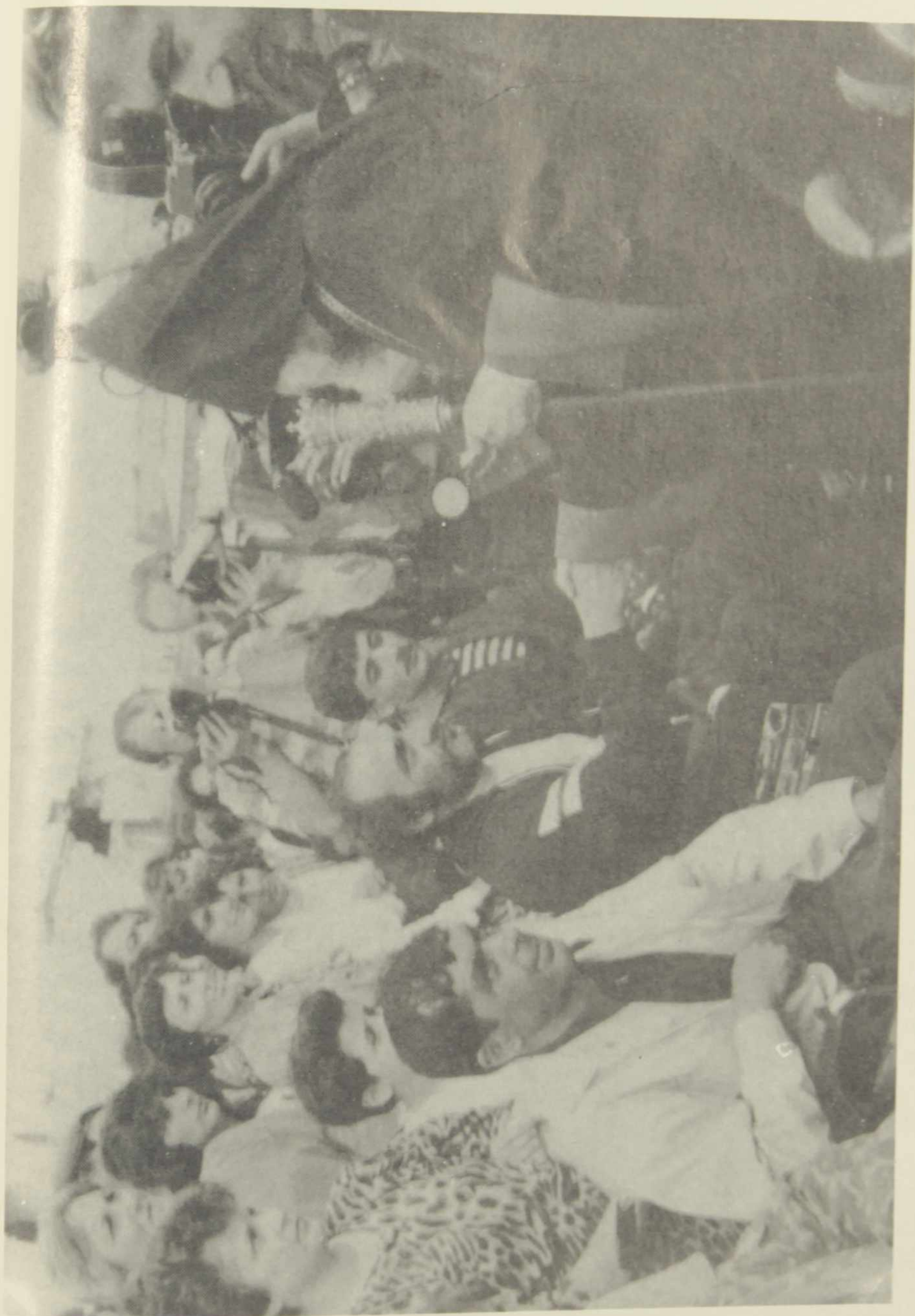
Հարգա՛նք ձեզ, որ Հայոց վերածնունդի ռահվիրաները հանդիսացաք: Ես իմ մաղթանքն եմ բարձրացնում առ Աստված և հարգանքի խոսք ուղղում բոլոր այն հոգիներին, այն ազատամարտիկներին, ովքեր իրենց արյունը խառնեցին այս Հայրենի երկրին և նյութեղեն հողը հոգեղեն Հայրենիքի վերածեցին:

Հարգա՛նք ձեզ, այս երկիրը կառավարող պետական ներկայացուցիչներ: Դուք ձեր գործը չունեք որպես պաշտոն, պաշտոնակատարներ չեք, այլ ձեր պաշտոնը պիտի ըմբռնեք և ըմբռնելու եք որպես կոչում, նվիրում, անձնական ներդրում և ոչ թե պաշտոնի պարտականության ձևական կատարում: Ձեր կյանքի հետ է խառնվել ձեր պաշտոնը և դրա համար ես աղոթում եմ Աստծուն, որ օրհնի ձեր գործը, այս ժողովրդի կյանքը կազմակերպելու և պետականորեն իբրեւ ազգ մեր ժողովրդի պատիվը բարձր պահելու:

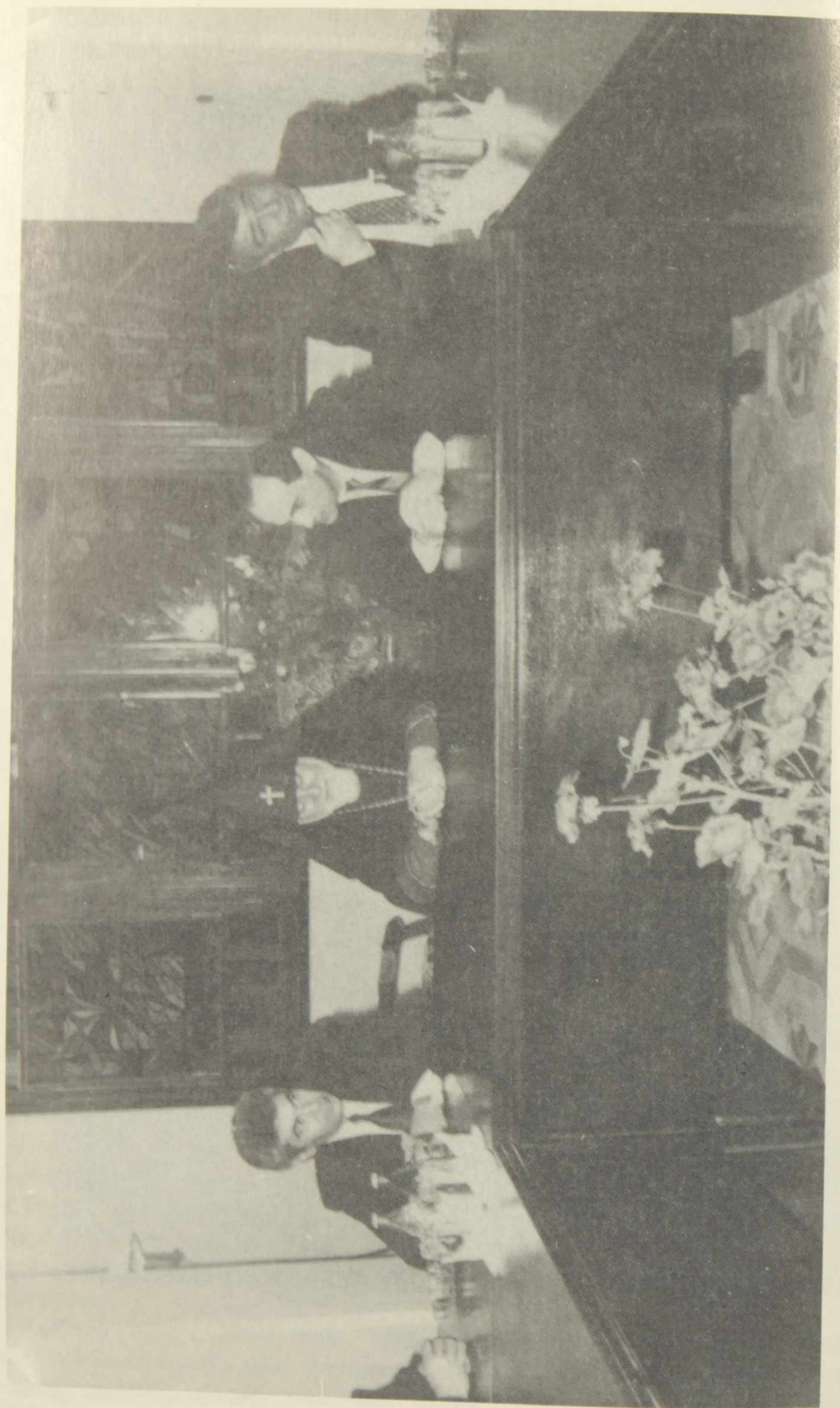
Հարգա՛նք ձեզ, այժմ իմ դիմաց կանգնած զինվոր եղբայրներ: Առավոտյան ես ուրախության արցունքներով դիտեցի այն դրոշը պաշտպանության, զոր բարձրացրին ձեր կենտրոնական զնդի զորակազանում: Այդ իմ կյանքի գերերջանիկ պահերից մեկը եղավ: Դուք այսօր այս ժողովրդին տալիս եք ապահովության զգացումը, ազատությունը արժևորում եք, որովհետև տալիս եք նրան Հայրենիքը վերաշինելու և իր ավերակները վերականգնելու: Աստված ձեզ օրհնի, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում հարատևորեն աղոթում ենք ձեզ համար, որպեսզի արի հոգով և քաջությամբ տանեք ձեր նվիրական գործը:

Իսկ ժողովուրդ Հայոց, որ ի Ստեփանակերտ, ես գտնվեցի Արցախ աշխարհի այլազան կենտրոններում՝ հարավից մինչև հյուսիս: Այսօր վերջին պահս է Հովապետական առաջին այցելությանս և քիչ վերջ, ավարտելուց հետո իմ երեքօրյա Հայրապետական այցելությունը, վերադառնալու եմ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին: Ես վերջերս ձեր հողի ծնունդ զավակներից մեկի գրությունը կարդացի: Մեկը, որ ծնվել է Ղարաբաղում, բայց չի կարողացել ապրել այստեղ, եկել, այցելել է իր հայրենիք և գրել իր հուշամատյանում.

«Քարի վրա է ծնվել հայը, քարի վրա ապրել, քարով ապրել, քարը քարին դրել, քարերի վրա բարձրացել, քարեր բարձրացրել: Քարերի մեջ է անել մանուկը, քարով համ առել, քարն իմացել, քարի պես ամրացել: Ու այսպես հազարավոր տարիներ հայն իր առաջին քայլից քարի հետ է ապրել, քարը մշակել, քարից ջուր քամել»: Ես կարող էի ավելացնել իմ

Շուշի. Վեհապառ Հայրապետի վրա վրա վրա վրա վրա վրա

Վեհափառ Հայրապետի հանդիսումը ԼՂՀ ղեկավարության հետ

բառերով՝ քարի պես էլ տոկուն մնացել: Բայց ես փակում եմ այս էջը և ուզում եմ ուրիշ խոսք ասել ձեզ: Ճիշտ է, որ Հայաստանը քար է հռչակվել, բայց ոչ միայն և միայն քար, բա՛վ է այլևս քա՛ր, քա՛ր, քա՛ր ասել: Մենք հո՛ղ ունենք, հողն է մեր հարստությունը, հողից ենք կյանք հանելու: Մեր արվեստը քարի վրա դրոշմում ենք, խաչքար ենք դարձնում, տաճար ենք կանգնեցնում, պալատ ենք շինում, բայց մեր կյանքը հողից ենք դուրս հանում: Հողն է նվիրական: Ես դիտեցի ձեր աշխարհը վաթսուհինյա կյանքումս առաջին անգամ լինելով: Փառք Քեզ, Աստված, որ այսպիսի հող ես տվել Արցախի իմ պատվական ժողովրդին:

Հիմա ժամանակն է շինելու, կերտելու, ստեղծագործելու: Ես ձեզնից հեռու չլինելով գիտեմ տակավին շատ դժվարություններ ունեք: Հարյուրից ավելի երկրներում եմ եղել և ասում եմ ձեզ, որ ամեն երկրում էլ դժվարություններ կան: Սա մե՛ր երկիրն է, դժվարությունները մե՛ր դժվարություններն են, հետևաբար, պիտի կրկնապատկենք մեր ուժերը, որպեսզի աշխարհին մի անգամ ևս փաստենք, թե մենք հող չենք ուզում հողով հարստանալու համար, մենք մեր հողը մերն ենք դարձնում, որպեսզի հողից մարդկոթ թյանը կյանք և ստեղծագործություն ընծայենք:

Ահա թե ինչու այսօր, իմ անդրանիկ Հովվապետական այցելության առիթով, սրտագին կոչ եմ ուղղում ձեզ. Լծվեցե՛ք աշխատանքի, սուրբ է աշխատանքը մեր քրիստոնեական հավատքով:

Իմ վերջին խոսքը ուղղում եմ այն մատղաշ սերնդին, այն փոքրիկներին, այն դպրոցականներին և ուսանողներին, որոնց այնքան առատորեն հանդիպեցի ամբողջ այցելությանս ընթացքում: Սիրելի երեխաներ, դուք մեր աչքն են՝ բացված դեպի Հայոց Ապագան: Այնպես արեք, որ դուք ուսման մեջ, կյանքում սովորեք ազնվագույնը և լինեք ձեր հայրերի զոհողության արժանի սերունդ: Ձեր կյանքը դյուրավ չշահեցիք, ձեր կյանքի համար ուրիշները իրենց կյանքը տվեցին: Հետևաբար դուք, երիտասարդներ, պետք ունեք առավել գիտակցությամբ, նվիրումով, կյանքով վկայել այն ճշմարտության մասին, որ հայը եղել է ստեղծելու համար և ոչ թե քանդելու: Եվ եթե երբեք մեր հերոսները իրենց արշամբ վկայություն տվեցին, դուք ձեր կյանքով պիտի տաք, ձեր աշխատանքով: Ահավասիկ, թե ինչ ապրումներով ես ուզում եմ այսօր իմ սրտագին կոչը ուղղել ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, այն գերագույն սրբությունից, որ ողջ հայության հոգեկան գորացման աղբյուրն է: Աստված պահի, պահպանի, ծաղկեցնի այս հողը ձեր ձեռքերով, ձեր քրտինքով և ձեր աշխատանքով: Թող Աստծու ամենատես աչքը և ամենագոր Աջը պահապան լինի ձեզ վրա, հին և նոր սերունդին, մեր ողջ հայությանը «յաշխարհն Արցախայ եւ ի ժողովուրդն Հայոց, որ յայսմ նահանգի» հավիտյանս հավիտենից: «Ամեն»:

Այսքան այցելություններից և տեսակցություններից հետո Վեհափառ Հայրապետի ուշադրության տեսադաշտից չէր կարող դուրս մնալ մշակութի, ազգի ապագան կերտող գիտության և կրթության ոլորտը: Արցախ այցելության և՛ ժամանակային, և՛ տրամաբանական ավարտը եղավ Վեհափառ Հայրապետի հանդիպումը Ստեփանակերտի պետական համալսարանի ուսանողության և դասախոսական կազմի հետ.

«Հարգարժան ղեկավարներ, մտքի առաջնորդներ հոգևոր լուսատան, որ այստեղի համալսարանն է Արցախի մեր հայության կյանքում բացված,

Ես առաջին հերթին իմ խոր շնորհակալությունն եմ հայտնում այս համալսարանի ղեկավարությանը, որ ինձ հրավիրեց ձեզ հետ լինելու երեքօրյա Հովվապետական այցելությանն ավարտին և ձեզ հետ խոսակից դառնալու առավել մտերմությամբ, քան պաշտոնական հաղորդակցությանը:

Այսօր մանավանդ, երբ զգացումները, մտածումները, տպավորությունները ամբողջ Արցախի աշխարհին և ժողովրդական լայն խավերին այցելելուց հետո իմ մեջ ամփոփելով, ես մղվում եմ հոգուս մեջ ծունկի գալու և ասելու՝ Փառք Քեզ Տեր, որ այսպիսի ժողովրդի ծառան լինելու պատվին արժանացրիր ինձ: Արցախ, Ստեփանակերտ, Եուզի և մյուս անունները հայ ժողովրդի կյանքի բառարանի մեջ նոր լույս զգեցան վերջին յոթ տարիների ընթացքում: Հիշում էինք պատմության գրքերի խորքերից, մագաղաթներից, գրական էջերից Արցախի հին փառքի մասին: Լսել էինք, կարդացել էինք, որ Արցախը եղել է մշակութային ամենաստեղծագործ կենտրոններից մեկը Հայաստանի աշխարհի և հայ ժողովրդի: 1989 թվականին երբ ես Լիբանանում, Կիլիկյան Աթոռի շրջափակում, գրքերի ցուցահանդեսի տասընչորսերորդ հանգրվանին, խոսք ուղղեցի հազարավոր ժողովրդին, որ հավաքված էր այնտեղ, այդ խոսքիս վերնագիրն էր՝ «Հայ գիրքը այգեստան Հայոց», խորագիրը՝ «Ձոն Արցախի հայության»:

Այդտեղ հիշել էի այն բոլոր տպաբանները, թերթերը, դպրոցները, որոնք Արցախի փառքն էին հանդիսանում: Կարդացել էի Արցախի՝ ժողովրդի հարազատ գավակներից շատերի այն գրությունները, որոնք ինձ համար հոգեկան, իմացական, մշակութային աշխարհի հարստացման աղբյուրներ եղան: Լսել էի անձամբ այն ձեր մեկ գավակին, որ այս հողի վրա էր ծնվել, բայց այստեղ չէր ապրել և իր հոգու մեջ Արցախը միշտ ապրել էր՝ Գարեգին Ա. Հովսեփյան Կաթողիկոսին: Կարդացել եմ լեռնի գրեթե բոլոր գրքերը:

Երբ դուք նոր էիք սկսել շարժումը, 1988 թվականին, հեռավոր Լիբանանում նստած և Արցախն ամբողջ Մեր հոգեկան աշխարհի մեջ փոխադրած տողեր գրեցի, քարոզ խոսեցի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Մայր տաճարում՝ ասելով հետևյալը. «Սիրելի՛ք, հարազատ որդիք Հայկազնյան ցեղի, քաջ գիտեմք, որ ձեր սիրտն ու միտքը, կյանքն ու կամքը ծանրագույն պահե կանցնի: Հետևեցանք ձեր բոլոր տագնապներուն, մասնակից զգացինք ձեր ապրումներուն, անձկությանը, տառապանքին, խռովքին և միանգամայն արի և վճռական կեցվածքին, միասնական դիրքորոշումին, Արաքսատանման կամքին: Այո՛, արդար է ձեր դատը, որ մերն է, ինչպես բոլոր անոնք, որոնք Հայկի արյունն ունին իրենց մեջ, Լուսավորչի սուրբ հավատքըն ունին իրենց հոգիներու մեջ, Սուրբ Մեսրոպի ոսկե գիրն ունին իրենց ճակատներուն և մեծաքանկ Հայոց լեզուն՝ իրենց շրթունքներուն, Սուրբ Վարդանի արի աքանց ժառանգ եղող կայծն ունին իրենց կամքերուն մեջ, Սարգսրապատյան շունչն ունին իրենց կրծքերի տակ: Ձեզի հետ ենք և ձեզի հետ պիտի մնանք ու պիտի գործենք»:

Խոսքս ավարտել էի հետևյալ բառերով, որոնցով հիմա այստեղ իմ խոսքը պիտի սկսեմ. «Ձեր դատը որքան նվիրական է և դժվար՝ տվյալ իրականության շրջագծի մեջ է, հարկ է արիության հետ ցուցաբերել խոհականություն, քաջության հետ՝ իրատեսություն, հավատարմության հետ՝ տոկունություն, անձնանվիրության հետ՝ զգաստություն, նախանձախնդրության հետ՝ շրջահայացություն, խանդավառության հետ՝ ծանրախոհ հանդարտամտություն, պահանջքին հետ՝ հարգանք դեպի օրինական կար-

գերն ու հաստատությունները: Այս բոլորը հանրային հասունության հասած ազգի բաղկացուցիչ հատկանիշներն են»:

Դո՛ւք մտքի սպասավորության նվիրված անձեր եք: Այս ժողովրդի կյանքը, մտածողությունը և ըստ այնմ վերաբերումը ստաջնորդելու կոչված սնուցիչներն եք: Եվ այդ պատճառով եթե ինձ մի օր ասեին, թե Վեհափառ, եթե հոգևորական եղած չլինեիր, ի՞նչ կուզեիր լինել: Համալսարանի մեջ գործող դասախոս պիտի լինեիր իմ պատասխանը: Եվ ինչպես ասել եմ, վարդապետ և վարժապետ իրարից մեկ տառով են տարբեր:

Մենք մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսին վարդապետ ենք կոչում. «Վարդապետ բարի, զի՞նչ արարից, զի ընդունիցիմ զկեանս յափտեմականս»: Նա, ով ճշմարտությունը կունենա իր մեջ, բայց իր մեջ չի կարող պահել՝ դա է իրականը, իսկ ինքն իր գերեզմանը կլինի այն մարդը, որ ճշմարտությունը գիտենա, ուսումը ունենա և դա չբաշխի: Ինձ համար այդպիսի անձը չի կարող վավերական մտավորական լինել: Արև ասել, նշանակում է ճառագայթում հասկանալ, եթե ճառագայթում չկա, արևը արև չէ: Եթե գիտության, հմտության, փորձառության, սիրո բաշխում չկա, այդ ժամանակ մտավորականությունը իմաստ չունի: Ես ձայն ունեմ երգելու, բայց չեմ երգում, նկարելու տաղանդ ունեմ և չեմ նկարում, հմտություն ունեմ և այդ բոլորը ինձ համար զարդ եմ անում, հպարտության առիթի եմ վերածում:

Ա՛յդ չէ Աստծու պահանջը, եթե տվել է՝ տվել է, որ դու տաս և ոչ թե պահես: Ավետարանի ամենախորունկ առակներից մեկում ասվում է, որ մեկը մեկին տասը քանքար տվեց, մյուսին հինգ և երրորդին մեկ քանքար: Երբ տասը ստացողը ներկայացավ տվողին, ասաց. «Ով տեր, դու ինձ տասն էիր տվել, ես գնացի, շահեցի և տասը ավելացրեցի, ահավասիկ քեզ քսանն եմ վերադարձնում»: Լսվեց տիրոջ պատասխանը. «Ազնի ծառայ, բարի ես հաւատարիմ, որ ի փոքուն հաւատարիմ եղեր, ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ: Մո՛ւտ յուրախութիւն տեսն քո», որովհետև արժեքեց իրեն տրվածը: Երկրորդն ասաց, թե ինձ հինգ քանքար էիր տվել, աշխատեցրի, հինգը տասի վերածեցի և ահավասիկ, տասն եմ վերադարձնում: Նույն խոսքը կրկնվեց նաև այս մեկի համար: Իսկ մեկ քանքար ստացողը երբ մոտեցավ, ասաց. «Ով տեր, ես գիտեի, որ դու խիստ մարդ ես, քո տվածը վարշամակի մեջ փաթաթեցի և այժմ քեզ եմ վերադարձնում»:

Լսվեց տիրոջ գայրալից պատասխանը. «Ծառա անպիտան, չես կարող դու քո տիրոջ ուրախությունը վայելել»: Ապա ավելացրեց. «Նա, ով ունի, նրան ավելի պիտի տրվի, իսկ նա, որ չունի, ունեցածն անգամ նրանից պիտի առնվի»: Ունեցողը նա է, որ կարող է տալ: Տալու ժամանակ է հարստանում և բաշխելու մեջ՝ ճոխանում մարդը: Մեր մեծ գրագետներից Հակոբ Օշական երբ ուսուցիչ էր Երուսաղեմի Ժառանգավորաց վարժարանում, մի աշակերտ մոտենում էր նրա դռանը և բացված արանքից ներս էր նայում և չէր համարձակվում մեծ ուսուցչին մոտենալ: Երբ նա նկատեց երեխային, որ բակում սպասում էր իրեն՝ տեսնելու ակնկալությամբ, իր մոտ կանչեց և հարցրեց. «Ի՞նչ ես ուզում»: «Պարոն,—ասաց,—չեմ ուզում ձեր ժամանակը խլել, բայց շարադրություն եմ գրել, ուզում եմ, որ աչք նետեք»:

«Եկո՛ւր, տղաս, ա՛ն ժամանակս,—ասաց,—դու, որ չառնես ժամանակս, ապա այն ինչո՞վ պիտի հավերժանա»: Խորունկ ճշմարտություն է սա: Վավերական մտավորականը, ճշմարիտ գիտնականը նա է, որ փղոսկրյա աշտարակի մեջ չի փակվում և ինքն իր պաշտամունքը չէ, որ պիտի ունենա, իր տիտղոսներով, վկայարաններով, շքանշաններով չէ, որ պիտի գո-

հանա, այլ որ բաշխվում և հոսում է աղբյուրի նման և ուրիշի մեջ կենդանություն դառնում: Այդ պատճառով ես ուզեցի այցելել ձեզ, քանզի ես մի հիմնական երևույթ եմ նկատել արտասահմանում և ուզում եմ այդ երևույթին անդրադառնալ նաև Հայաստանում: Ներկայումս, երբ կարդաք աշխարհի ընդհանուր մարդկության երկրորդ հազարամյակի այս վերջին տասնամյակի և բացվելիք երրորդ հազարամյակի սեմին գրված ուսումնասիրական մեծ գրքեր, կտեսնեք այնտեղ, որ աշխարհի ամենամեծ փորձանքներից մեկը դարձել է գիտության չափազանցալ տեխնիկական երևույթ դառնալու հանգամանքը: Ամեն ինչ մեքենայացվում է, ամեն ինչ դառնում է մակերեսային՝ խորացումը, մարդկային հոգեկան արվեստի ճախրանքը, մարդու իրական, վավերական նկարագիրը արժեցնելու իմաստով տկարանում է:

Դա մեծ վտանգ է: Որքան շատանում է մեքենական, նյութական առատացումը մեր կյանքում, այնքան տկարանում է հոգեկանը, իմացականը, գեղարվեստականը: Այսօր Արևմուտքը այս փորձանքի մեջ է գտնվում: Ես ինչպե՞ս չխոնարհվեմ, իբրև մտավորական մարդ, այնպիսի դեմքերի առաջ, ինչպիսիք եղել են Լեոն, Աճառյանը, Մանանդյանը, Մալխասյանը, Աբեղյանը, Հովսեփյանը, Կոմիտասը և ուրիշներ: Տիտաններ էին, մտքի ճախրանքներ էին, նրանք իրենց գրությունները մատուցում էին իբրև հոգու բխում: Ես տեսել եմ, թե ինչպես Նիկոլ Աղբալյանի նման մեծ դեմքը, հսկա ուժականություն և հմտություն ունեցող մտավորականը, ինչպես էր աճում խեղճ պայմանների տակ ապրում և մի ամառային տնակ անգամ չուներ: Օգնում էր Լիբանանի լեռներից մեկի գլխին, աղբյուրի մոտ վրան էր խփում և ինքն իր ձեռքով կերակուր էր եփում և նստում ու բանասերի հուշերն էր գրում և այլ գործեր էր ստեղծում:

Հիմա մակերեսայնության ետևից վազք կա: Երիտասարդների ընթացքը դյուրին, մակերեսային գիտությունների ետևից է: Մեքենական աշխատանքն է գորանում և մեզ տկարացնում: Եղել եմ Արևմուտքի գրեթե բոլոր երկրներում, դասավանդել եմ համալսարաններում, ասում եմ ձեզ. ա՛յդ փորձությանը չենթարկվեք: Մարդկային ճիգը անհատին ազնվացնում է, իսկ դրա պակասը մարդկության մեջ տեղատվություն է և նյութականի մակընթացությունը: Ես չեմ ասում, որ բարեկեցիկ կյանքի պայմաններ չունենաք, ինձ սխալ չհասկանաք, բայց ասում եմ, որ դա չլինի ձեր նպատակը: Եթե բարեկեցիկ, հեշտ կյանքի պայմաններ և հանոյապաշտական կյանքի երևույթներն եք փնտրում, մտավորականությունը միշտ պիտի նահանջի:

Վաճառականին ու ճարտարագետին, գործնական գիտնականին ես չեմ կարող մեղադրել, բայց հոգևորականին, և՛ մտավորականին, և՛ արվեստագետին ամեն իրավունք ունեմ մեղադրելու: Մենք պետք է գտնվենք հոգեկան այն բարձրության վրա, որ կարողանանք ուրիշներին բարձրացնել մեր աստիճանին, ոչ թե մեր սեփական աստիճանին, այլ մտքի բարձրագույն աստիճանին: Հետևաբար, իմ խրատը և ձեր հանդեպ հոգեկան սիրո արտահայտությունը այնպես ըմռնեցեք, որ մենք Ղարաբաղում այդքան փորձությանց միջով անցանք և տակավին անցնում ենք, մտքի ուժը չտկարացնենք մեր մեջ: Եղիշեն ասում է. «Լաւ է կոյր աշօք, քան կոյր մտօք», և ուրիշ մի տեղում ասում է՝ «Հոգույ եւ մարմնոյ միտք եւ կառավար»: Մարդը մարմին չէ միայն, որպեսզի ինքը չափի իր արժեքը, իր մարմնի արժեքի չափով:

Այս պատճառով քիչ առաջ զինվորներին ասացի, որ թշնամու առաջ իրենց չարքաշ, արի կեցվածքով մեր Հայրենիքին և ժողովրդին

ապահովության և խաղաղության զգացումն են տալիս: Եթե հողի մշակը հողն է մշակում և կյանք հանում մեր ֆիզիկական գոյության համար, մենք՝ հոգևորականներս, պարտավոր ենք հոգու մշակության գործը անելու և դուր, դասախոսներ, ուսանողներ համալսարանի, կոչված եք մտքի մշակության գործն անելու, որպեսզի միտք, հոգի և մարմին մարդու ամբողջությունը առողջ մնա: Առողջության սահմանումը ողջությունն է, ողջության իմաստը ամբողջությունն է: Եթե մեր կազմվածքը իր ամբողջության մեջ ներդաշնակ մնա, հիվանդությունը այնտեղ չի կարող մտնել և մեր մեջ մարդկությունը սպանել:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից եմ գալիս և նոր եմ սկսել իմ առաքելությանը: 181-րդ Գահակալն եմ այդ նվիրական Աթոռի և իմ աշխատանքի մտավորական դասը յուրահատուկ տեղ պիտի ունենա, որովհետև ես էլ կյանքումս ջանացել եմ որքան հոգու, այնքան էլ մտքի սպասավոր լինել՝ այս երկուսը իրարից երբեք չբաժանելով: Ողջունում եմ ձեզ: Աղորեցեք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի համար և աշխատեցեք, որ նա վերստին դառնա հոգեկան ջրտուքի աղբյուր, որպեսզի այնտեղ մշակութային կյանքը առաւել ևս ծաղկի և Էջմիածնից մինչև Ղարաբաղ մի ծիածան կամարակապվի և այդ ծիածանը լինի հոգու, մարմնի և մտքի միասնությունը:

Խոսքս փակում եմ այս պահանջով. ամբողջ ասածներս եթե մոռանաք, այս մեկ տողը չմոռանաք. Հայություն և հուսահատություն իրար հետ այնպես են, ինչպես ջուրը և կրակը: Աստված օրհնի և գորացնի ձեզ: Ամեն»:

Այցելության վերջում ԼՂՀ ընդունելությունների տանը Վեհափառ Հայրապետը ՀՀ փոխնախագահ Գագիկ Հարությունյանի և ԼՂՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հետ միասին մամլո ասուլիս անցկացրեց Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության ու մյուս լրատվական գործակալությունների ներկայացուցիչների հետ, որում մասնավորապես բարձր գնահատվեց Վեհափառ Հայրապետի խրախուսիչ և ոգևորիչ այցելությունը հայ ժողովրդի այս փոքրիկ հատվածին, որն այսօր կրկնապես, բայց երբեք չխոնարհված իր առջև ծառացած զանազան թե՛ նյութական և թե՛ հոգեկան դժվարություններից քայլում է և դեռ պիտի քայլի դեպի Հայոց լուսավոր և պայծառ ապագան:

ՎԱԶԳԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ԳԱԼՍՏՅԱՆ